

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

бакалавра

на тему «**АДАПТАЦІЯ ПІДЛІТКІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ ДО УМОВ
НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ**»

Виконав: студент 3 курсу, групи 6.2310-сп-с
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньої програми «Соціальна педагогіка»
Є. Є. Мусієнко

Керівник: кандидат педагогічних наук; доцент;
доцент кафедри соціальної педагогіки та
спеціальної освіти Соловйова Т. Г.

Рецензент _____

Запоріжжя

2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Рівень вищої освіти бакалавр
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

« ____ » _____ 2024 р.

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ**

Мусієнко Єгору Євгеновичу

1. Тема роботи: «Адаптація підлітків з інвалідністю до умов навчання у закладах професійної технічної освіти»
керівник роботи Соловійова Т. Г. канд.пед. н., доцент
затверджена наказом ЗНУ від «05» лютого 2024 року № 234-с

2. Строк подання студентом роботи: 27.05.2024

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики, курсових робіт

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) визначити сутність поняття «інвалідність» у сучасній науковій літературі; визначити психологічні та педагогічні аспекти адаптації підлітків з інвалідністю; проаналізувати специфіку професійної технічної освіти для підлітків з інвалідністю; провести дослідження адаптації підлітків з інвалідністю; упровадити рекомендації щодо покращення адаптації підлітків з інвалідністю в умовах професійної технічної освіти.

5. Перелік графічного матеріалу: _____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Соловйова Т. Г.		
Розділ 1	Соловйова Т. Г.		
Розділ 2	Соловйова Т. Г.		
Висновки	Соловйова Т. Г.		

7. Дата видачі завдання: _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	вересень	виконано
2	Написання вступу	жовтень	виконано
3	Робота над першим розділом	грудень-лютий	виконано
4	Робота над другим розділом	березень-квітень	виконано
5	Написання висновків	травень	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	травень	виконано
8	Захист	червень	

Студент _____ Мусієнко Є. Є.

Керівник роботи _____ Соловйова Т. Г.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Мацкевіч Ю. Р.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 55 с., 1 додаток, 51 джерело.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити адаптацію підлітків з інвалідністю до умов навчання у закладах професійної технічної освіти.

Об'єкт дослідження: процес адаптації підлітків з інвалідністю до умов навчання.

Предмет дослідження: психолого-педагогічні умови адаптації підлітків з інвалідністю до умов навчання.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз психологічної літератури з використанням методу теоретичного аналізу фахових джерел, синтез, систематизація, узагальнення; емпіричні: опитування, індивідуальна бесіда, тестування; статистичні: якісний і кількісний аналіз даних.

Теоретичне значення полягає в уточненні і конкретизації сутності поняття «адаптація підлітків з інвалідністю до умов навчання у закладах професійної технічної освіти»; уточненні психолого-педагогічних аспектів адаптації підлітків з інвалідністю до умов навчання у закладах професійної технічної освіти.

Практичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні та розробці практичних рекомендацій щодо сприяння адаптації підлітків з інвалідністю до умов навчання у закладах професійної технічної освіти.

Галузь використання: заклади професійної технічної освіти

ПІДЛІТКИ З ІНВАЛІДНІСТЮ, АДАПТАЦІЯ, ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ, ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ, ЗАКЛАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

SUMMARY

Musiyenko Ye. E. Adaptation of Adolescents with Disabilities to the Learning Conditions in Vocational Technical Education Institutions.

The qualification work consists of an introduction, 2 parts, conclusions, a list of references (51 sources), and an appendix.

The specifics of the modern world demand a more open and inclusive approach to education systems, as every individual has the right to realize their potential regardless of physical abilities. However, despite the activation of inclusive education programs, adolescents with disabilities remain one of the most vulnerable population groups, facing a number of challenges in the process of adapting to learning conditions.

The situation of adapting adolescents with disabilities to learning in vocational technical education institutions requires a comprehensive approach and scientific substantiation. Considering the peculiarities of this category of students, it is necessary to conduct a deep analysis of the factors affecting their adaptation and develop effective strategies for support and accompaniment in the educational process.

The purpose of the study: to theoretically substantiate and empirically investigate the adaptation of adolescents with disabilities to the learning conditions in vocational technical education institutions. Objectives:

1. To define the essence of the concept of “disability” in modern scientific literature;
2. To determine the psychological and pedagogical aspects of the adaptation of adolescents with disabilities;
3. To analyze the specifics of vocational technical education for adolescents with disabilities;
4. To conduct research on the adaptation of adolescents with disabilities;
5. To implement recommendations for improving the adaptation of adolescents

with disabilities in vocational technical education settings.

Object of the study: the process of adapting adolescents with disabilities to learning conditions.

Subject of the study: psychological and pedagogical conditions for the adaptation of adolescents with disabilities to learning conditions.

In Part 1 “Theoretical Foundations of the Study of the Adaptation of Adolescents with Disabilities” addresses issues of adaptation of adolescents with disabilities, the essence of the concept of “disability” and the pedagogical and psychological aspects of the adaptation of adolescents to learning conditions.

In Part 2 “Practical Aspects of the Adaptation of Adolescents with Disabilities to the Learning Conditions in Vocational Technical Education Institutions” defines the criteria, indicators, and levels of adaptability of adolescents with disabilities to learning in vocational technical education institutions. It substantiates the social-pedagogical work with adolescents with disabilities in vocational technical education institutions and develops recommendations for creating an adaptive educational environment for adolescents with disabilities.

The research results can be used in the work of vocational technical education institutions.

Keywords: adolescents with disabilities, adaptation, distance learning, psychological and pedagogical aspects of adaptation, vocational technical education institutions.

ЗМІСТ

Вступ.....	8
Розділ 1. Теоретичні основи дослідження адаптації підлітків з інвалідністю.....	11
1.1. Сутність поняття «інвалідність» у сучасній науковій літературі.....	11
1.2. Психологічні та педагогічні аспекти адаптації підлітків з інвалідністю.....	17
1.3. Професійна технічна освіта: специфіка, виклики та перспективи для підлітків з інвалідністю.....	27
Розділ 2. Практичні аспекти адаптації підлітків з інвалідністю до умов навчання у закладах професійної технічної освіти.....	32
2.1. Методика та результати дослідження адаптації підлітків з інвалідністю.....	32
2.2. Соціально-педагогічна робота з підлітками, що мають інвалідність у закладах професійної технічної освіти.....	39
2.3. Рекомендації щодо створення адаптивного освітнього середовища для підлітків з інвалідністю.....	46
Висновки.....	53
Список використаних джерел	56
Додатки	61

ВСТУП

У сучасному світі важливе питання соціальної інтеграції та навчання молоді з обмеженими можливостями, зокрема підлітків з інвалідністю. Забезпечення їх доступу до освіти та можливостей професійного розвитку є ключовим етапом у формуванні суспільства, що ґрунтується на принципах рівності та інклюзії. У такому контексті виникає необхідність вивчення та аналізу процесів адаптації підлітків з інвалідністю до умов навчання у закладах професійної технічної освіти.

Специфіка сучасного світу вимагає від освітніх систем більш відкритого та інклюзивного підходу до навчання, адже кожна людина має право на реалізацію свого потенціалу, незалежно від її фізичних можливостей. Проте, незважаючи на активізацію програм інклюзивної освіти, підлітки з інвалідністю залишаються однією з найбільш вразливих груп населення, які стикаються з рядом складнощів у процесі адаптації до умов навчання.

Ситуація адаптації підлітків з інвалідністю до навчання у закладах професійної технічної освіти вимагає комплексного підходу та наукового обґрунтування. Враховуючи особливості цієї категорії учнів, необхідно провести глибокий аналіз факторів, що впливають на їхню адаптацію, та розробити ефективні стратегії підтримки та супроводу у навчальному процесі.

Однією з ключових складових успішної адаптації підлітків з інвалідністю до навчання у закладах професійної технічної освіти є створення сприятливого середовища, яке б дозволило їм реалізувати свій потенціал та розвиватися як професіонали. Це означає наявність адаптованих програм та методик навчання, а також інфраструктури, що відповідає потребам учнів з різними видами інвалідності.

Наступним аспектом, який важливо враховувати у дослідженні адаптації підлітків з інвалідністю, є психологічний аспект. Процес навчання може стати важким випробуванням для цієї категорії учнів, і їх психологічна підтримка є

не менш важливою, ніж фізична адаптація.

Нарешті, врахування соціальних аспектів адаптації є ключовим для створення сприятливого середовища навчання. Розуміння та підтримка соціальної інтеграції підлітків з інвалідністю в колективі є важливим елементом успішної адаптації та їхнього подальшого професійного та особистісного розвитку.

Проблему адаптації підлітків досліджували такі вчені, як Н. Ашиток, Л. Байда, О. Безпалько, А. Богданова, О. Горбань, Д. Калініна, Н. Ковальчук, О. Морозова, С. Пальчевський та інші. Водночас, ця проблема ще недостатньо досліджена, і брак надійних прогнозів щодо подальшого розвитку ситуації вимагає уваги як науковців, так і практиків. Тому, темою нашої роботи обрано: «Адаптація підлітків з інвалідністю до умов навчання у закладах професійної технічної освіти».

Об'єкт дослідження – процес адаптації підлітків з інвалідністю до умов навчання.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні умови адаптації підлітків з інвалідністю до умов навчання.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити адаптацію підлітків з інвалідністю до умов навчання у закладах професійної технічної освіти.

Для досягнення мети необхідно виконати такі завдання дослідження:

- визначити сутність поняття «інвалідність» у сучасній науковій літературі;
- визначити психологічні та педагогічні аспекти адаптації підлітків з інвалідністю;
- проаналізувати специфіку професійної технічної освіти для підлітків з інвалідністю;
- провести дослідження адаптації підлітків з інвалідністю;
- упровадити рекомендації щодо покращення адаптації підлітків з інвалідністю в умовах професійної технічної освіти.

Для досягнення поставленої мети та реалізації завдань дослідження було використано такі методи дослідження: теоретичні: аналіз психологічної літератури з використанням методу теоретичного аналізу фахових джерел, синтез, систематизація, узагальнення; емпіричні: опитування, індивідуальна бесіда, тестування; статистичні: якісний і кількісний аналіз даних.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ З ІНВАЛІДНОСТЮ

1.1. Сутність поняття «інвалідність» у сучасній науковій літературі

Сучасна наукова література активно досліджує різні аспекти інвалідності, що відображається в розмаїтті визначень та трактувань цього поняття. Поняття «інвалідність» не обмежується лише медичними аспектами, воно включає також соціальні, психологічні та культурні виміри, які визначають способи сприйняття та інтеграції людей з обмеженими можливостями в суспільство. З метою розуміння сутності цього поняття, необхідно розглянути його з різних точок зору та в контексті сучасних наукових досліджень.

Інвалідність – це стан, коли особа має фізичні, психічні або інтелектуальні обмеження, які перешкоджають їй у повноцінному функціонуванні у суспільстві. Це може включати різні види порушень, такі як обмеження рухових функцій, втрата слуху або зору, психічні захворювання або недостатній рівень інтелектуального розвитку. Інвалідність може бути вродженою або набутою внаслідок травми, захворювання або старіння. Особи з інвалідністю часто потребують додаткової підтримки та адаптації оточуючого середовища, щоб забезпечити їм повноцінну участь у житті суспільства [1].

У соціальних науках інвалідність вважається складною соціальною конструкцією, що залежить від культурних, економічних і політичних умов. Наприклад, соціальні вади можуть бути результатом соціальної нерівності та дискримінації, коли інваліди мають обмежений доступ до роботи, освіти та інших ресурсів.

У сучасній науковій літературі поняття «інвалідність» є об'єктом дослідження з різних точок зору та в контексті різноманітних визначень і класифікацій. Різні дисципліни, такі як соціологія, психологія, медицина та

право, розглядають інвалідність з різних перспектив, що відображається в широкому спектрі підходів до її визначення та розуміння [7].

Один із підходів до визначення інвалідності полягає у розгляді її як втрати або серйозного обмеження можливостей, які ускладнюють нормальне функціонування людини в суспільстві та роблять її більш залежною від допомоги інших. Це визначення, яке запропонувала Всесвітня організація охорони здоров'я, використовується в різних дослідженнях і є основою для аналізу різноманітних аспектів інвалідності, включаючи її соціальні, економічні та політичні виміри. Такий підхід стимулює інтердисциплінарний обмін знаннями та сприяє розвитку більш комплексного розуміння інвалідності як соціального явища [17].

Одним з ключових напрямків наукових досліджень є бажання розкрити причини та фактори, що призводять до розвитку інвалідності. Дослідження в цій області, проведені ученими, показали, що інвалідність може мати різноманітні корені. Однією з них є генетичні причини, які можуть бути пов'язані з вродженими вадами розвитку або генетичними аномаліями. Ці аномалії можуть стати основою для фізичних або розумових порушень [26].

З іншого боку, існують набуті причини інвалідності, які можуть виникати в результаті різних факторів, таких як захворювання, травми, ураження нервової системи та інші ускладнення, що виникають у процесі життя. Ці причини можуть бути результатом широкого спектра фізичних, психологічних та соціальних впливів [34].

Вивчення цих причин дозволяє краще розуміти природу інвалідності та розробляти ефективніші стратегії профілактики та лікування, спрямовані на підтримку здоров'я та якісного життя людей з інвалідністю.

Крім описаних аспектів, варто відзначити, що існують різноманітні підходи до визначення та класифікації інвалідності, які відображають різноманітні погляди та підходи до цього поняття.

У традиційній медичній моделі інвалідності основний фокус спрямований на медичні аспекти та функціональні обмеження людини. Цей підхід розглядає

інвалідність як результат хвороби, травми або порушення функцій організму, які можуть впливати на здатність особи виконувати певні дії та роль у суспільстві [50].

З іншого боку, соціальна модель інвалідності більш широко розглядає це поняття, враховуючи соціокультурні фактори, які можуть впливати на включення та участь людей з обмеженими можливостями у суспільстві. Цей підхід зосереджується на створенні середовища, яке є доступним та сприяє рівності можливостей для всіх громадян. Він визнає, що бар'єри можуть існувати не лише у самій особі з інвалідністю, а й у соціальних, економічних та культурних структурах, і викликає необхідність вирішення цих проблем на різних рівнях суспільства [45].

У науковій літературі існує багато підходів до визначення та класифікації інвалідності, що відображає різноманітність поглядів і наукових підходів до цього поняття. Одним із найбільш визнаних та використовуваних є Міжнародна класифікація функціонування, діяльності та здоров'я, розроблена Всесвітньою організацією охорони здоров'я. Ця класифікація є багатоплановою і враховує не лише фізичні обмеження, але й соціальні та психологічні аспекти інвалідності [40].

Значний аспект, на який звертається увага в науковій літературі, – це ступінь важкості інвалідності. Важкість інвалідності може визначатися за допомогою різних критеріїв, таких як тип і ступінь порушення функцій, вік людини, стан її здоров'я та особистісне оточення. Наприклад, інвалідність може бути тимчасовою або постійною, а також може варіюватися за ступенем впливу на різні сфери життя людини. Цей комплексний підхід допомагає краще розуміти різноманітність індивідуальних потреб інвалідів та розробляти ефективніші стратегії підтримки та реабілітації [25].

Соціальна модель інвалідності переконана, що інвалідність не є винятковою властивістю людини, але виникає в результаті взаємодії між її індивідуальними обмеженнями та соціальними умовами. Ця модель акцентує увагу на тому, що багато з обмежень, які сприймаються як інвалідність,

фактично є наслідком соціальних бар'єрів, таких як недостатня доступність фізичних просторів або недоступність інформації [17].

Однією з ключових пропозицій цієї моделі є необхідність створення інклюзивного середовища, яке б дозволило людям з обмеженими можливостями вільно взаємодіяти зі світом навколо себе. Це означає розробку і впровадження політик та практик, спрямованих на зменшення соціальних бар'єрів і забезпечення рівних можливостей для всіх людей, незалежно від їхніх фізичних або психологічних особливостей. Такий підхід підкреслює значення відкритості, толерантності та розуміння в суспільстві.

У сучасних дослідженнях, які наводяться у науковій літературі, відзначається все більша популярність соціальної моделі інвалідності. Згідно з цим підходом, інвалідність розглядається як соціально-конструйоване явище, яке виникає внаслідок недоступності середовища та наявності соціальних бар'єрів. У цьому варіанті розуміння, інвалідність не є внутрішньою характеристикою конкретної особи, але є результатом взаємодії між її функціональними обмеженнями та умовами оточуючого середовища.

Зазначається, що в наукових дослідженнях розглядаються різні аспекти інвалідності. На першому місці стоять соціальні аспекти, які охоплюють такі аспекти, як стереотипи, дискримінація та рівень соціальної включеності. Також вивчаються економічні аспекти, включаючи вплив інвалідності на зайнятість та економічний статус осіб з інвалідністю, а також психологічні аспекти, які охоплюють психосоціальні наслідки інвалідності для самооцінки, психічного здоров'я та загального самопочуття людини. Такий комплексний підхід допомагає зрозуміти різноманітність та складність інвалідності і забезпечити краще сприйняття та підтримку для осіб з інвалідністю в суспільстві [15].

Л. Бондаренко, запропонувавши концепцію розуміння «обмеження працездатності», розглядає інвалідність як наслідок комплексу перешкод, що створюються для особистості. Він акцентує увагу на тісному взаємозв'язку цих перешкод з психосоматичними та психічними наслідками, що відбиваються на різних аспектах життя індивіда.

Згідно з концепцією Л. Бондаренко, обмеження працездатності є не лише фізичними або медичними станами, але і включає соціально-економічні, психологічні та культурні фактори, які обмежують можливості особистості у здійсненні різних функцій та ролей у суспільстві. Це означає, що інвалідність не обмежується лише фізичними обмеженнями, але включає в себе й психосоціальні аспекти, які впливають на самоусвідомлення, соціальну адаптацію та загальний розвиток особистості [9].

У наукових дослідженнях як в Україні, так і за кордоном, поняття «інвалідність» часто асоціюється з особами, які мають вади розвитку, особливі потреби або обмежені можливості здоров'я. Однак ми вважаємо, що основними обмеженнями для цих осіб є не сам стан здоров'я, а недостатні можливості для реалізації їхнього особистого потенціалу через погіршення здоров'я. Це може бути спричинене різними чинниками, включаючи фізичні або розумові обмеження, які перешкоджають активному способу життя, сімейні проблеми, а також відчуття відсторонення або відмови від суспільства [20].

Поняття «інвалідність» вивчається та аналізується з різних точок зору, включаючи правовий, соціальний та психологічний аспекти. З правової перспективи проводяться дослідження, спрямовані на аналіз законодавства та політики, які регулюють права та соціальний захист людей з інвалідністю. Ці дослідження охоплюють широкий спектр питань, включаючи доступність освіти, можливості зайнятості, доступ до медичних послуг та інші аспекти суспільного життя [36].

З соціального погляду, інвалідність розглядається як соціально-конструйоване явище, що створюється соціальними структурами та умовами, а не лише як внутрішнє обмеження самої особистості.

Психологічний аспект інвалідності досліджує внутрішній світ і переживання людей з обмеженими можливостями. Це включає в себе дослідження психологічних факторів, що впливають на самопочуття, самооцінку, ставлення до себе та сприйняття інших. Дослідники вивчають процеси самовизначення та самореалізації, а також взаємини осіб з

інвалідністю зі своїм оточенням.

Наприклад, дослідник О. Скрипка активно досліджувала психологічні аспекти інвалідності, зосереджуючи увагу на питаннях професійного самовизначення, самореалізації, а також сприйняття та взаємини з оточуючими. Її роботи відображають важливість розуміння психологічних аспектів інвалідності для покращення якості життя цієї категорії людей [45].

Науковці, серед яких Л. Мельник, Ю. Сербалюк та інші дослідники, зосередили свої дослідження на психологічно-педагогічних аспектах розвитку особистості людей з обмеженими можливостями. Вони аналізували різні сторони психологічного зростання цієї категорії осіб з метою кращого розуміння їхніх індивідуальних потреб і можливостей. Результати їхніх наукових студій сприяють розробці методик та підходів до освіти й виховання, спрямованих на максимізацію розвитку потенціалу кожної особи з обмеженими можливостями. Ці дослідження відіграють ключову роль у формуванні інклюзивного середовища, де кожна людина має можливість реалізувати свої здібності та здобути повноцінну освіту, незалежно від своїх фізичних чи психічних характеристик.

Л. Мельник, Ю. Сербалюк та їхні колеги досліджували не лише психологічні аспекти розвитку, а й вивчали педагогічні підходи, які допомагають створювати сприятливе навчальне середовище для цієї категорії осіб. Вони розробляли програми навчання, які враховували індивідуальні потреби та можливості кожного учня з обмеженими можливостями, сприяючи їхньому повноцінному включенню у процес навчання та соціальну адаптацію. Такі наукові дослідження мають велике значення для розвитку інклюзивної освіти та підвищення якості життя осіб з обмеженими можливостями [32].

Наукові праці Е. Клопоти, А. Курбатової, К. Полгуна, Л. Рокотянської, Л. Сердюк та Н. Сєдової розглядають різні аспекти життя та соціальної взаємодії людей з обмеженими можливостями, зокрема їхнє виховання, професійне зростання та інтеграцію в суспільство. У статті І. Павлової розглядаються психолого-педагогічні аспекти навчання та виховання інвалідів,

що важливо для створення сприятливого навчального середовища для цієї категорії осіб.

Отже, аналіз сучасної наукової літератури виявляє, що поняття «інвалідність» представляє собою важливий та складний феномен, який потребує глибшого розгляду та розуміння. Різноманітність підходів та визначень інвалідності свідчить про його багатогранність і залежність від соціокультурних, історичних та інших контекстів. Розуміння сутності цього поняття в сучасному світі є не лише предметом наукового дослідження, але й ключовим елементом для розробки ефективних стратегій соціальної підтримки та інтеграції людей з обмеженими можливостями [36].

Розширення нашого розуміння інвалідності дозволить нам розробляти більш глибокі та комплексні підходи до підтримки та інтеграції людей з обмеженими можливостями в суспільство. Враховуючи різноманітність їхніх потреб та вмінь, ми зможемо створити більш гнучкі та інклюзивні програми та послуги, спрямовані на підвищення якості життя та рівності можливостей для всіх громадян.

1.2. Психологічні та педагогічні аспекти адаптації підлітків з інвалідністю

Адаптація підлітків з інвалідністю є важливим і складним процесом, який вимагає врахування численних психологічних і педагогічних аспектів. Підлітковий вік сам по собі є часом значних змін і викликів, які включають формування ідентичності, розвиток самостійності та соціальних навичок. Для підлітків з інвалідністю ці процеси ускладнюються додатковими бар'єрами, такими як фізичні обмеження, соціальна стигматизація і недостатня інклюзивність освітнього середовища. Зрозуміти та підтримати їх у цей період є критично важливим завданням для педагогів, психологів та інших фахівців, які працюють з цією групою.

Психологічні аспекти адаптації підлітків з інвалідністю включають роботу над підвищенням самооцінки, розвитком емоційної стійкості та формуванням позитивного самосприйняття. Педагогічні аспекти передбачають створення інклюзивного освітнього середовища, яке відповідає індивідуальним потребам учнів, адаптацію навчальних програм і методів викладання. Важливо також забезпечити доступність фізичного середовища та технологій, що дозволяють підліткам з інвалідністю брати активну участь у навчальному процесі. Спільні зусилля психологів та педагогів можуть допомогти підліткам з інвалідністю подолати труднощі і досягти успіху як в навчанні, так і в особистому житті [44].

Психічний розвиток підлітків з інвалідністю має свої специфічні особливості, обумовлені як фізичними, так і психологічними факторами. Відомий український психолог В. Панок у своїх дослідженнях підкреслює, що підлітки з інвалідністю часто стикаються з додатковими труднощами в становленні особистості, які включають проблеми з самооцінкою, підвищену тривожність та труднощі в соціальних контактах. Це зумовлено не лише їх фізичними обмеженнями, але й суспільним ставленням до інвалідності, яке може бути упередженим або дискримінаційним [39].

Підлітковий вік є критичним періодом для розвитку самосвідомості та самооцінки. За дослідженнями Н. Бітянкової, інвалідність може значно впливати на формування ідентичності підлітка, спричиняючи розвиток комплексів та негативного ставлення до себе. Психологічні травми, пов'язані з інвалідністю, можуть призводити до соціальної ізоляції, що поглиблює емоційні проблеми. Важливу роль у цьому контексті відіграє підтримка з боку родини та соціального оточення, яка може пом'якшити негативні наслідки інвалідності [7].

Серед ключових аспектів, які впливають на психічний розвиток підлітків з інвалідністю, варто відзначити самооцінку і самосприйняття, соціалізацію, емоційну стабільність та роль сім'ї. Підлітки з інвалідністю часто стикаються з труднощами у формуванні позитивної самооцінки. В. Панок зазначає, що

низька самооцінка може бути наслідком фізичних обмежень, які підлітки сприймають як недоліки [39]. Це, в свою чергу, впливає на їхню соціальну активність та мотивацію до навчання. Інвалідність може обмежувати можливості підлітків для участі у соціальних взаємодіях. За словами О. Скрипки, фізичні обмеження часто перешкоджають участі у спортивних або культурних заходах, що є важливими для соціального розвитку. Це призводить до ізоляції і може викликати почуття самотності [45].

Емоційна нестабільність є ще одним важливим аспектом, з яким стикаються підлітки з інвалідністю. Вони часто мають підвищену тривожність та депресію. Л. Кузнецова підкреслює, що емоційна нестабільність може бути наслідком постійного стресу, пов'язаного з необхідністю адаптації до фізичних обмежень та соціальних бар'єрів [29]. Сім'я відіграє ключову роль у психічному розвитку підлітків з інвалідністю. За дослідженнями Н. Бітянової, підтримка з боку родини може значно полегшити процес адаптації та сприяти формуванню позитивного ставлення до себе. Водночас, надмірна опіка може призводити до розвитку залежності та пасивності [7].

Суспільне ставлення до інвалідності значною мірою впливає на самооцінку підлітків. В. Панок зазначає, що суспільні стереотипи та упередження можуть посилювати почуття неповноцінності у підлітків з інвалідністю. Важливою є робота над зміною суспільних установок і розвитком інклюзивної культури. Підлітки з інвалідністю можуть стикатися з додатковими академічними труднощами, що зумовлені як фізичними обмеженнями, так і недостатньою адаптацією навчальних матеріалів. Г. Балабан відзначає, що такі труднощі можуть призводити до відставання в навчанні та зниження мотивації до навчального процесу [3].

Роль педагогів та психологів у підтримці психічного розвитку підлітків з інвалідністю є надзвичайно важливою. Д. Калініна підкреслює необхідність використання індивідуального підходу до кожного учня, враховуючи його фізичні та психічні особливості. Психологічна підтримка має бути спрямована на розвиток самооцінки та емоційної стабільності. Важливим аспектом є

створення інклюзивного навчального середовища, яке враховує потреби підлітків з інвалідністю [20]. О. Скрипка зазначає, що адаптація навчальних матеріалів та використання сучасних технологій можуть значно полегшити процес навчання і сприяти успішній інтеграції в колектив [45].

Однією з головних задач у психічному розвитку підлітків з інвалідністю є підготовка їх до самостійного життя. Н. Бітянова підкреслює важливість формування навичок самостійності та незалежності, що є критичними для успішної соціалізації. Фізичні аспекти інвалідності можуть впливати на психічний розвиток підлітків [7]. Л. Кузнєцова зазначає, що постійні медичні процедури та фізичні обмеження можуть викликати почуття втоми та виснаження, що впливає на емоційний стан [29].

Соціальна підтримка з боку однолітків є важливим фактором психічного розвитку. Г. Балабан підкреслює, що позитивне ставлення та прийняття з боку однолітків сприяє формуванню впевненості в собі та знижує рівень тривожності. Реабілітаційні програми, спрямовані на психічний розвиток, можуть включати різноманітні методи психологічної підтримки. В. Панок відзначає ефективність арт-терапії, музикотерапії та інших творчих підходів у роботі з підлітками з інвалідністю [3].

Співпраця з батьками є критично важливою для успішного психічного розвитку підлітків з інвалідністю. Н. Бітянова підкреслює, що батьки повинні бути залучені до процесу навчання та реабілітації, щоб забезпечити комплексну підтримку своїм дітям. Розвиток комунікативних навичок є важливим аспектом психічного розвитку [7]. О. Скрипка зазначає, що підлітки з інвалідністю часто потребують додаткової допомоги у розвитку навичок ефективного спілкування, що сприяє їхній інтеграції у соціум [45].

Важливим завданням є інтеграція підлітків з інвалідністю у суспільне життя. Д. Калініна відзначає, що участь у громадських заходах, волонтерських проектах та інших соціальних активностях сприяє формуванню позитивного ставлення до себе та зниженню рівня соціальної ізоляції. Використання сучасних технологій може значно полегшити процес навчання та комунікації

для підлітків з інвалідністю [20]. Л. Кузнєцова зазначає, що адаптивні технології, такі як спеціальні комп'ютерні програми та пристрої, можуть сприяти успішній інтеграції у навчальне середовище [29].

Індивідуальні консультації з психологом можуть бути надзвичайно корисними для підлітків з інвалідністю. Г. Балабан підкреслює важливість регулярної психологічної підтримки, яка допомагає підліткам справлятися з емоційними труднощами та розвивати позитивне ставлення до себе. Важливим аспектом є розвиток життєвих навичок, таких як планування часу, прийняття рішень та вирішення проблем [3]. Н. Бітянова відзначає, що ці навички є критичними для успішної адаптації до дорослого життя [7].

Підлітки з інвалідністю часто стикаються з необхідністю адаптації до різних змін у своєму житті. О. Скрипка зазначає, що вміння ефективно адаптуватися до змін є важливим аспектом психічного розвитку, який допомагає підліткам справлятися з труднощами та розвивати стійкість. Підготовка до майбутньої професійної діяльності є важливим завданням для підлітків з інвалідністю [45]. Д. Калініна підкреслює, що професійна орієнтація та розвиток навичок працевлаштування є ключовими для успішної інтеграції в доросле життя. Таким чином, психічний розвиток підлітків з інвалідністю є складним та багатограним процесом, який потребує комплексного підходу та підтримки з боку сім'ї, педагогів, психологів та суспільства в цілому [20].

Інвалідність значно впливає на процес навчання та соціалізації підлітків. За словами Г. Балабана, підлітки з інвалідністю часто потребують спеціальних умов для навчання, які враховують їхні фізичні та психологічні потреби. Важливим аспектом є доступність навчальних матеріалів та адаптація навчального середовища до потреб таких учнів. Інвалідність може впливати на здатність підлітків ефективно взаємодіяти з навчальними матеріалами та освітнім середовищем. Наприклад, учні з фізичними обмеженнями можуть мати труднощі у використанні стандартних підручників чи обладнання, що вимагає розробки спеціалізованих навчальних матеріалів та пристосувань [3].

Згідно з дослідженнями О. Скрипки, підлітки з інвалідністю можуть

відчувати труднощі у спілкуванні з однолітками та викладачами. Це часто обумовлено відсутністю розуміння з боку оточуючих, а також стереотипами та упередженнями щодо людей з інвалідністю. Такі бар'єри можуть призводити до соціальної ізоляції та поглиблення емоційних проблем. Відсутність доступної інфраструктури у навчальних закладах може обмежувати можливості підлітків з інвалідністю брати участь у позакласних заходах та спілкуванні з однолітками. Це, у свою чергу, може призводити до відчуття ізоляції та самотності [45].

Крім фізичних бар'єрів, психологічні аспекти також відіграють важливу роль у навчанні та соціалізації підлітків з інвалідністю. За дослідженнями Н. Бітянкової, підлітки з інвалідністю часто стикаються з низькою самооцінкою та підвищеною тривожністю, що може негативно впливати на їхню успішність у навчанні та взаємодії з однолітками. Важливим аспектом є розвиток соціальних навичок та підтримка емоційної стабільності, що може сприяти успішній інтеграції у навчальне середовище [7].

Соціалізація підлітків з інвалідністю представляє собою складний процес, що потребує значних зусиль з боку педагогів, психологів та інших фахівців. В. Панок, звертаючи увагу на цей аспект, підкреслює важливість створення інклюзивного середовища, де кожен учень, незалежно від його фізичних можливостей, має змогу відчувати себе прийнятим та включеним у колектив. Для досягнення цієї мети необхідно проводити тренінги та семінари для педагогічного складу, спрямовані на розвиток толерантного ставлення до людей з інвалідністю та навчання ефективним методам роботи з такими учнями [39].

Успішна соціалізація включає в себе не лише підтримку соціальних контактів та взаємодії, але й формування позитивного самовідображення та відчуття власної цінності для кожного учня. Створення сприятливого середовища в школі сприяє не лише психологічному та соціальному благополуччю учнів, а й сприяє їхньому успішному навчанню та розвитку. Тому важливо продовжувати працювати над удосконаленням педагогічних

підходів та створенням інклюзивних умов для всіх учнів.

Одним із ключових чинників успішної соціалізації є підтримка з боку однолітків. Г. Балабан зазначає, що позитивне ставлення та підтримка з боку однолітків можуть значно полегшити процес інтеграції підлітків з інвалідністю у навчальне середовище. Для цього важливо проводити інформаційно-просвітницьку роботу серед учнів, спрямовану на формування толерантності та розуміння особливостей життя людей з інвалідністю [3].

Підлітки з інвалідністю також можуть потребувати додаткової психологічної підтримки для подолання емоційних та соціальних труднощів. За словами Л. Кузнецової, індивідуальні та групові консультації з психологом можуть допомогти підліткам з інвалідністю справлятися з емоційними труднощами, розвивати позитивне ставлення до себе та підвищувати рівень соціальної інтеграції. Крім того, важливою є участь сім'ї у процесі навчання та соціалізації підлітків з інвалідністю [29]. Н. Бітянова підкреслює, що підтримка з боку родини може значно полегшити адаптацію підлітків до навчального середовища та сприяти їхній соціалізації [7].

Інвалідність також впливає на професійне орієнтування та підготовку підлітків до майбутньої трудової діяльності. Д. Калініна зазначає, що професійна орієнтація для підлітків з інвалідністю повинна враховувати їхні фізичні можливості та індивідуальні потреби, забезпечуючи при цьому доступ до відповідної професійної освіти та підготовки. Це дозволить підліткам з інвалідністю успішно інтегруватися у трудове життя та реалізувати свій потенціал [20].

Важливою є також роль держави та суспільства у забезпеченні рівних можливостей для підлітків з інвалідністю. О. Скрипка підкреслює необхідність розробки та впровадження політик, спрямованих на забезпечення доступності освіти та створення інклюзивного середовища у навчальних закладах. Це включає не лише фізичну доступність, але й адаптацію навчальних програм та матеріалів, а також розвиток інклюзивної культури у суспільстві [45].

Таким чином, вплив інвалідності на процес навчання та соціалізації

підлітків є багатогранним і вимагає комплексного підходу для забезпечення рівних можливостей та успішної інтеграції підлітків з інвалідністю у навчальне та соціальне середовище. Це включає адаптацію навчальних матеріалів та середовища, розвиток толерантного ставлення у суспільстві, психологічну підтримку та професійну орієнтацію, а також активну участь родини у процесі навчання та соціалізації.

Педагоги та психологи відіграють ключову роль у процесі адаптації підлітків з інвалідністю до навчального середовища. Важливим завданням педагогів є створення інклюзивного навчального середовища, яке сприяє розвитку всіх учнів, незалежно від їх фізичних можливостей. Д. Калініна підкреслює необхідність використання індивідуального підходу до навчання таких підлітків, що враховує їхні особливості та потреби. Інклюзивне навчання передбачає адаптацію навчальних програм і методик викладання, що дозволяє забезпечити рівні можливості для всіх учнів. Це включає використання спеціальних навчальних матеріалів, технічних засобів і допоміжних технологій, які можуть полегшити навчальний процес для підлітків з інвалідністю [20].

Психологи, за словами Л. Кузнецової, повинні надавати підтримку підліткам з інвалідністю, допомагаючи їм справлятися з емоційними труднощами та формувати позитивну самооцінку. Важливою є також робота з батьками та педагогами, спрямована на подолання стереотипів та упереджень щодо дітей з інвалідністю. Психологи працюють над розвитком соціальних навичок у підлітків, що сприяє їхній інтеграції в навчальне середовище та колектив. Крім того, вони допомагають учням розвивати емоційну стійкість та подолати психологічні травми, пов'язані з інвалідністю [29].

Ефективна співпраця між педагогами і психологами є критично важливою для успішної адаптації підлітків з інвалідністю. В. Панок зазначає, що ця співпраця повинна включати регулярні консультації, спільне планування навчальних і виховних заходів, а також обмін інформацією про стан та потреби учнів. Такий підхід дозволяє створити цілісну систему підтримки, що враховує всі аспекти розвитку підлітків з інвалідністю [39].

Педагоги також мають важливе завдання створювати позитивний психологічний клімат у класі, що сприяє прийняттю та підтримці всіх учнів. Г. Балабан підкреслює важливість проведення інформаційних заходів, спрямованих на формування у учнів толерантного ставлення до людей з інвалідністю. Це включає організацію тематичних уроків, семінарів і тренінгів, які допомагають учням зрозуміти особливості життя та потреби своїх однолітків з інвалідністю [3].

Крім того, педагоги повинні бути готові адаптувати методи викладання та навчальні матеріали відповідно до потреб підлітків з інвалідністю. За словами О. Скрипки, це може включати використання альтернативних методів оцінювання, розробку індивідуальних навчальних планів та забезпечення доступу до необхідних ресурсів і технологій. Важливою є також роль педагогів у стимулюванні активної участі підлітків з інвалідністю в різних формах навчальної діяльності, що сприяє їхній соціалізації та розвитку самостійності [45].

Психологи, у свою чергу, забезпечують психологічну підтримку не лише підліткам з інвалідністю, але й їхнім батькам та педагогам. Л. Кузнецова підкреслює важливість проведення регулярних консультацій, тренінгів і груп підтримки, які допомагають батькам і педагогам розвивати ефективні стратегії взаємодії та підтримки підлітків з інвалідністю. Це сприяє створенню сприятливого середовища для розвитку та навчання підлітків з інвалідністю [29].

Психологи також грають ключову роль у діагностиці та моніторингу психічного стану підлітків з інвалідністю. За словами І. Петренка, регулярне проведення психологічних обстежень дозволяє своєчасно виявляти емоційні та поведінкові проблеми, що можуть виникати у підлітків з інвалідністю, та розробляти відповідні корекційні програми. Це забезпечує індивідуальний підхід до кожного учня та сприяє його гармонійному розвитку [40].

Одним з ключових аспектів роботи педагогів і психологів є сприяння розвитку самостійності та незалежності підлітків з інвалідністю. Д. Калініна

підкреслює важливість формування у підлітків навичок самоконтролю, прийняття рішень та вирішення проблем, що є критичними для їхньої успішної адаптації до дорослого життя. Це включає розвиток життєвих навичок, професійну орієнтацію та підготовку до самостійного життя [20].

Таким чином, адаптація підлітків з інвалідністю до умов навчання вимагає комплексного підходу, що включає не лише психологічну підтримку та педагогічну корекцію, але й активне створення інклюзивного навчального середовища. Це середовище має бути спрямоване на розвиток потенціалу кожного учня, незалежно від його індивідуальних особливостей та фізичних можливостей. Роль педагогів і психологів у цьому процесі надзвичайно важлива, оскільки вони відіграють ключову роль у забезпеченні необхідної підтримки та сприяють успішній інтеграції підлітків з інвалідністю у навчальне та соціальне середовище.

Педагоги та психологи мають розуміти унікальні потреби та можливості кожного учня, враховуючи їхні індивідуальні характеристики та особливості. Вони повинні бути готові до застосування різноманітних педагогічних та психологічних стратегій, спрямованих на підтримку успішного навчання та соціалізації кожного учня. Важливо, щоб педагоги та психологи розуміли, що кожна дитина унікальна і потребує індивідуального підходу. Це може включати врахування різних стилів навчання, адаптацію методів викладання, а також надання емоційної підтримки.

Спільна робота педагогів і психологів дозволяє створювати оптимальні умови для навчання та розвитку учнів з різними потребами, що веде до підвищення якості освіти та забезпечення більш широкої доступності до навчальних можливостей. Взаємодія між педагогами та психологами сприяє глибшому розумінню проблем і викликів, з якими стикаються учні. Вони можуть обмінюватися досвідом, обговорювати стратегії вирішення проблем і розробляти спільні плани дій.

Крім того, така співпраця допомагає виявляти та підтримувати учнів з особливими освітніми потребами. Завдяки спільним зусиллям, педагоги та

психологи можуть створювати інклюзивне освітнє середовище, де кожен учень відчуває себе цінним і підтриманим. Це включає в себе розробку індивідуальних навчальних планів, використання спеціальних методик та інструментів, а також проведення регулярного моніторингу і оцінки прогресу учнів.

1.3. Професійна технічна освіта: специфіка, виклики та перспективи для підлітків з інвалідністю

Професійна технічна освіта має свої особливості, які роблять її важливим етапом у житті підлітків, особливо тих, хто має інвалідність. Основна мета цієї освіти полягає у підготовці кваліфікованих спеціалістів, здатних працювати у різних галузях виробництва та послуг. Однак підлітки з інвалідністю часто стикаються з додатковими викликами, які вимагають спеціальних підходів для їх успішної адаптації та інтеграції.

Професійна технічна освіта орієнтована на практичну підготовку та розвиток професійних навичок, що дозволяє випускникам швидко інтегруватися у ринок праці. За словами О. Скрипки, професійно-технічні заклади надають можливість учням отримати спеціальність, що відповідає їхнім інтересам та можливостям. Це особливо важливо для підлітків з інвалідністю, оскільки забезпечує їм можливість знайти своє місце у суспільстві та реалізувати свій потенціал. Інклюзивний підхід у професійній освіті передбачає надання рівних можливостей для всіх учнів, незалежно від їх фізичних можливостей [45].

Специфіка професійної технічної освіти полягає у поєднанні теоретичних знань з практичними навичками. Учні проводять значну частину часу у майстернях, лабораторіях та на виробничих практиках, що дозволяє їм набути необхідних професійних компетенцій. Для підлітків з інвалідністю важливо забезпечити доступність цих навчальних умов, що може включати адаптацію

обладнання та робочих місць відповідно до їхніх фізичних можливостей. Важливість адаптації обладнання підкреслює Т. Пащенко, зазначаючи, що спеціально обладнані робочі місця можуть значно підвищити ефективність навчання для таких підлітків.

Підлітки з інвалідністю стикаються з багатьма бар'єрами на шляху до отримання професійної технічної освіти. Л. Байда зазначає, що однією з головних проблем є фізична доступність навчальних закладів. Недостатня інфраструктура, відсутність спеціального обладнання та непридатні для пересування приміщення можуть значно обмежувати можливості підлітків з інвалідністю брати участь у навчальному процесі. Наприклад, для підлітків на візках критично важливим є наявність пандусів, ліфтів та адаптованих санітарних вузлів [2].

Соціальні бар'єри також відіграють важливу роль у процесі адаптації. За словами Н. Бітянкової, стереотипи та упередження щодо людей з інвалідністю можуть спричинити негативне ставлення з боку однолітків та викладачів, що призводить до соціальної ізоляції та зниження самооцінки учнів. Відсутність досвіду роботи з учнями з інвалідністю серед педагогів може стати додатковою перешкодою, оскільки вони можуть не знати, як ефективно адаптувати навчальні програми та методи викладання [7]. Н. Василенко зазначає, що педагогічний склад потребує спеціальної підготовки для роботи з такими учнями, що включає не лише методичну, але й психологічну підтримку [11].

Психологічні аспекти також є важливими. В. Панок підкреслює, що підлітки з інвалідністю часто відчують підвищений рівень тривожності та стресу, пов'язаного з адаптацією до нового навчального середовища. Це може впливати на їхню успішність та мотивацію до навчання. Важливою є також підтримка з боку сім'ї та близьких, які можуть допомогти підліткам подолати труднощі та адаптуватися до нових умов [39]. Крім того, А. Стойка звертає увагу на необхідність створення програм психологічної підтримки, які допомагають підліткам з інвалідністю адаптуватися до нових умов навчання та соціального середовища [46].

Інклюзивна освіта в професійно-технічних закладах має значні перспективи для розвитку, але вимагає комплексного підходу. О. Скрипка підкреслює, що створення інклюзивного навчального середовища передбачає не лише фізичну доступність закладів, але й адаптацію навчальних програм, методик викладання та підходів до оцінювання. Це дозволяє забезпечити рівні можливості для всіх учнів, незалежно від їхніх фізичних можливостей [45]. Дослідження А. Лапіна показують, що успішна реалізація інклюзивних програм залежить від наявності кваліфікованих кадрів та підтримки з боку держави [31].

Одним із ключових аспектів розвитку інклюзивної освіти є підготовка педагогічного складу. Д. Калініна зазначає, що необхідно проводити спеціальні тренінги та семінари для викладачів, які допомагають їм розвивати навички роботи з учнями з інвалідністю. Це включає не лише знання про фізичні та психологічні особливості таких учнів, але й методи адаптації навчального процесу та створення позитивного психологічного клімату у класі [20]. І. Гевко підкреслює важливість міждисциплінарного підходу, коли у навчальному процесі беруть участь різні фахівці, зокрема психологи, соціальні працівники та спеціальні педагоги [13].

Важливим є також розвиток партнерства між навчальними закладами, громадськими організаціями та державними установами. Г. Балабан підкреслює, що співпраця з громадськими організаціями, які займаються питаннями інвалідності, може забезпечити додаткові ресурси та підтримку для учнів з інвалідністю. Це може включати консультації, психологічну підтримку, доступ до спеціалізованого обладнання та технічних засобів [3]. О. Тараненко зазначає, що залучення бізнесу до процесу адаптації та працевлаштування підлітків з інвалідністю може значно підвищити їхні шанси на успішну інтеграцію у професійне середовище [47].

Перспективи розвитку інклюзивної освіти необхідно розглядати з урахуванням активної участі учнів та їхніх батьків у процесі прийняття рішень. Відповідно до досліджень Н. Бітянової, важливо враховувати думку самотійно молодших учнів з інвалідністю та їхніх родин у розробці та реалізації

інклюзивних програм. Це не лише дозволяє забезпечити навчальні умови, що найкращим чином відповідають їхнім потребам та очікуванням, а й сприяє підвищенню мотивації та впевненості в собі учнів [7].

Н. Василенко, наголошуючи на важливості залучення батьків до процесу навчання та адаптації, підкреслює, що їхня підтримка є критично важливою для успішної соціалізації підлітків з інвалідністю. Активна участь батьків у плануванні та реалізації освітніх програм допомагає створити сприятливі умови для навчання та розвитку дітей, а також сприяє побудові довіри та партнерства між школою та сім'єю. Такий підхід сприяє покращенню якості освіти та забезпеченню підтримки учнів на кожному етапі їхнього навчання [11].

Адаптація підлітків з інвалідністю є важливим і складним процесом, який вимагає врахування численних психологічних і педагогічних аспектів. Підлітковий вік сам по собі є часом значних змін і викликів, які включають формування ідентичності, розвиток самостійності та соціальних навичок. Для підлітків з інвалідністю ці процеси ускладнюються додатковими бар'єрами, такими як фізичні обмеження, соціальна стигматизація і недостатня інклюзивність освітнього середовища. Зрозуміти та підтримати їх у цей період є критично важливим завданням для педагогів, психологів та інших фахівців, які працюють з цією групою.

Окрім того, важливо забезпечити доступність фізичного середовища та використання технологій, що дозволяють підліткам з інвалідністю брати активну участь у навчальному процесі. Адаптовані класні приміщення, обладнані спеціальними засобами доступу, а також використання інноваційних технологій в освіті можуть значно полегшити процес навчання для цієї категорії учнів.

Спільні зусилля психологів та педагогів є важливим аспектом в розвитку успішної адаптації підлітків з інвалідністю. Шляхом взаємодії та співпраці вони можуть допомогти у подоланні труднощів, з якими зіштовхуються ці учні, та сприяти їхньому успіху як в навчанні, так і в особистому житті. Врахування індивідуальних потреб та можливостей кожного учня дозволяє створити

сприятливу та відкрити для навчання атмосферу, де кожен здатний досягти свого потенціалу.

Таким чином, розвиток інклюзивної освіти у професійно-технічних закладах має значний потенціал для покращення якості освіти для підлітків з інвалідністю. Це вимагає комплексного підходу, що включає адаптацію навчальних програм, підготовку педагогів, розвиток партнерства та активну участь учнів і їхніх батьків. Створення інклюзивного навчального середовища дозволить підліткам з інвалідністю реалізувати свій потенціал та успішно інтегруватися у суспільство. Успішна реалізація інклюзивної освіти у професійно-технічних закладах може стати ключем до створення рівних можливостей для всіх учнів, незалежно від їхніх фізичних можливостей, і сприяти формуванню більш толерантного і справедливого суспільства.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ ДО УМОВ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

2.1. Методика та результати дослідження адаптації підлітків з інвалідністю

Для дослідження процесу адаптації підлітків з інвалідністю до умов навчання у закладах професійної технічної освіти використовувалася комплексна методика, що включала як кількісні, так і якісні методи дослідження. Під час дослідження було проведено ретельний аналіз як загальних тенденцій, так і детальної інформації про індивідуальні особливості адаптації.

Дослідження включало декілька етапів, що дозволило отримати більш повне уявлення про різноманітні аспекти адаптації підлітків з інвалідністю. Застосування різноманітних методів дозволило зібрати широкий спектр даних, що включав як кількісні показники, так і якісні описи, що сприяло глибшому розумінню цього процесу та його особливостей.

У дослідженні взяли участь 28 підлітків з інвалідністю, представники яких були у віці від 15 до 18 років та навчалися у різних професійно-технічних закладах України. Важливим аспектом дослідження було різноманіття представлених учасників, яке забезпечило широкий спектр перспектив та досвіду. Серед учасників були як хлопці, так і дівчата, що забезпечило репрезентативність гендерного складу та дозволило врахувати можливі відмінності в адаптаційних стратегіях.

Підлітки, які брали участь у дослідженні, представляли різні типи інвалідності, включаючи фізичні (рухові порушення, церебральний параліч), сенсорні (порушення зору, слуху), а також інтелектуальні та психічні порушення. Це різноманіття дозволило зрозуміти різноманітні виклики та

потреби, що виникають у підлітків з різними формами інвалідності та врахувати їх у процесі аналізу та розробки рекомендацій.

Перед проведенням діагностики було визначено критерії та рівні ефективності процесу адаптації та соціалізації у підлітків з інвалідністю. Ці критерії включали такі аспекти, як самоідентифікація, а саме усвідомлення власної особистості; самоідентифікація місця у колективі, що означає розуміння своєї ролі та позиції у взаємодії з оточуючими; та самоідентифікація свого місця у світі, що відображає розуміння власного значення та місця у загальному контексті. Виходячи з цих критеріїв, було встановлено кілька рівнів соціалізованості та адаптованості дітей з інвалідністю:

Низький рівень – діти з низькою самооцінкою, які мають труднощі у навчанні та встановленні міжособистісних стосунків, не виявляють бажання спілкуватися з оточуючими, переважає негативний емоційний фон. Вимоги школи та прохання вчителів сприймаються негативно, вони не приймаються колективом і відчують високий рівень дискомфорту, невпевненість і підвищену самокритичність.

Середній рівень – діти з низькою самооцінкою, які мають нейтральне ставлення в колективі, відвідують школу з невеликим бажанням, переважає спілкування з друзями, а навчання їм не цікаве. Вони беруть активну участь у житті школи, але не мають прагнення до самостійності.

Високий рівень – діти з адекватною самооцінкою, які мають хороші відносини з класом, відвідують заняття з бажанням, позитивно ставляться до школи та свого колективу. Вони характеризуються самостійністю і прагненням до самоосвіти, виконують шкільні вимоги та прохання вчителів. Такі учні товариські, з позитивним емоційним настроєм, і мають довірливі відносини у класі.

Першим етапом було проведення анкетування (див. додаток А) серед підлітків з інвалідністю, які навчаються у професійно-технічних закладах. Анкета включала питання, спрямовані на вивчення різних аспектів їхнього навчального та соціального життя: рівень задоволеності навчанням, стосунки з

однолітками та викладачами, самооцінка, відчуття підтримки з боку родини та освітнього середовища. Результати анкетування представлені на рис. 2.1.

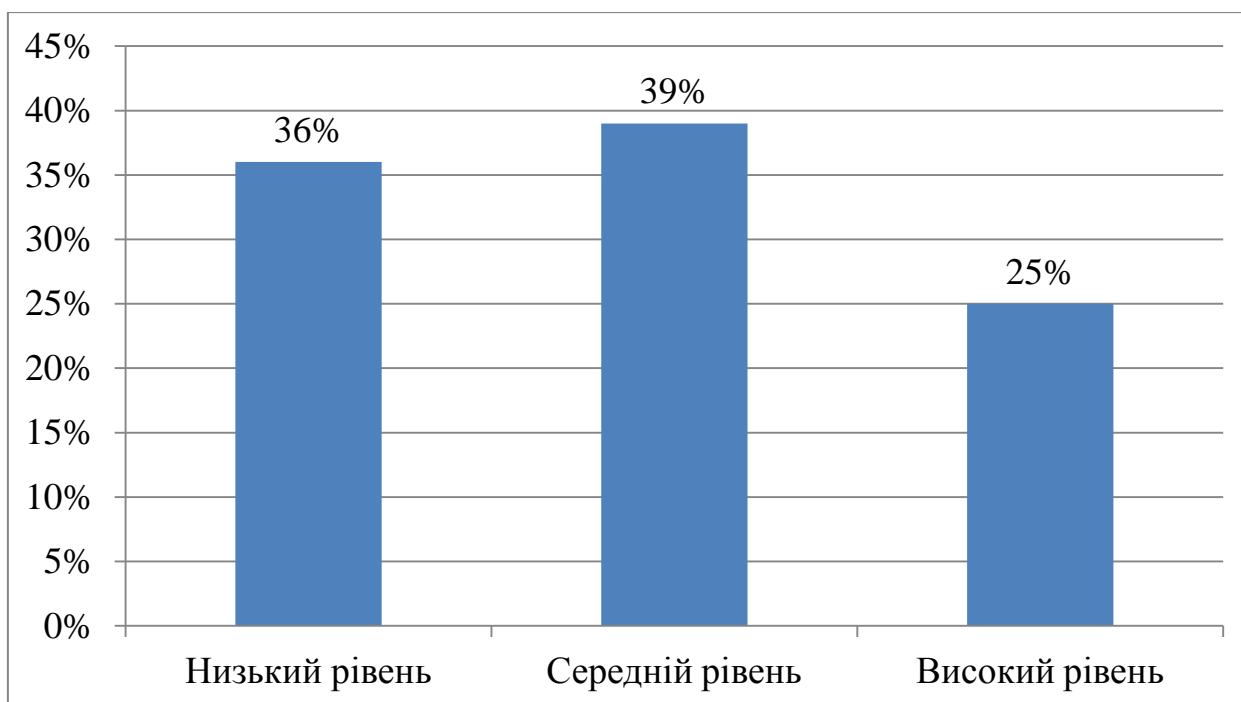

Рисунок 2.1. – Результати анкетування, у %

За результатами анкетування було виявлено, що низький рівень адаптованості спостерігався у 36% підлітків з інвалідністю. Ця група, ймовірно, стикається з різними викликами, такими як складнощі у встановленні соціальних зв'язків та недостатність підтримки у навчальному процесі.

Середній рівень адаптованості був виявлений у 39% підлітків. Ця група може мати певні труднощі у пристосуванні до навчального середовища, але при цьому виявляє інтерес до навчання та створення соціальних зв'язків.

Високий рівень адаптованості було зафіксовано у 25% підлітків. Ці учасники анкетування виявили високий рівень самопізнання та здатність до успішної адаптації до навчального та соціального середовища. Вони можуть активно взаємодіяти зі своїми оточуючими та досягати успіхів у різних аспектах свого життя.

Другим етапом було проведення фокус-груп з підлітками з інвалідністю. Фокус-групи були спрямовані на глибше вивчення їхніх переживань, викликів та потреб. Підлітки мали можливість висловити свої думки про навчальний

процес, взаємодію з однолітками та викладачами, а також поділитися своїми емоціями та очікуваннями. Це дозволило отримати більш детальну інформацію про їхні потреби та проблеми, а також виявити можливі шляхи покращення їхньої адаптації та соціалізації. Результати другого етапу представлені на рисунку 2.2.

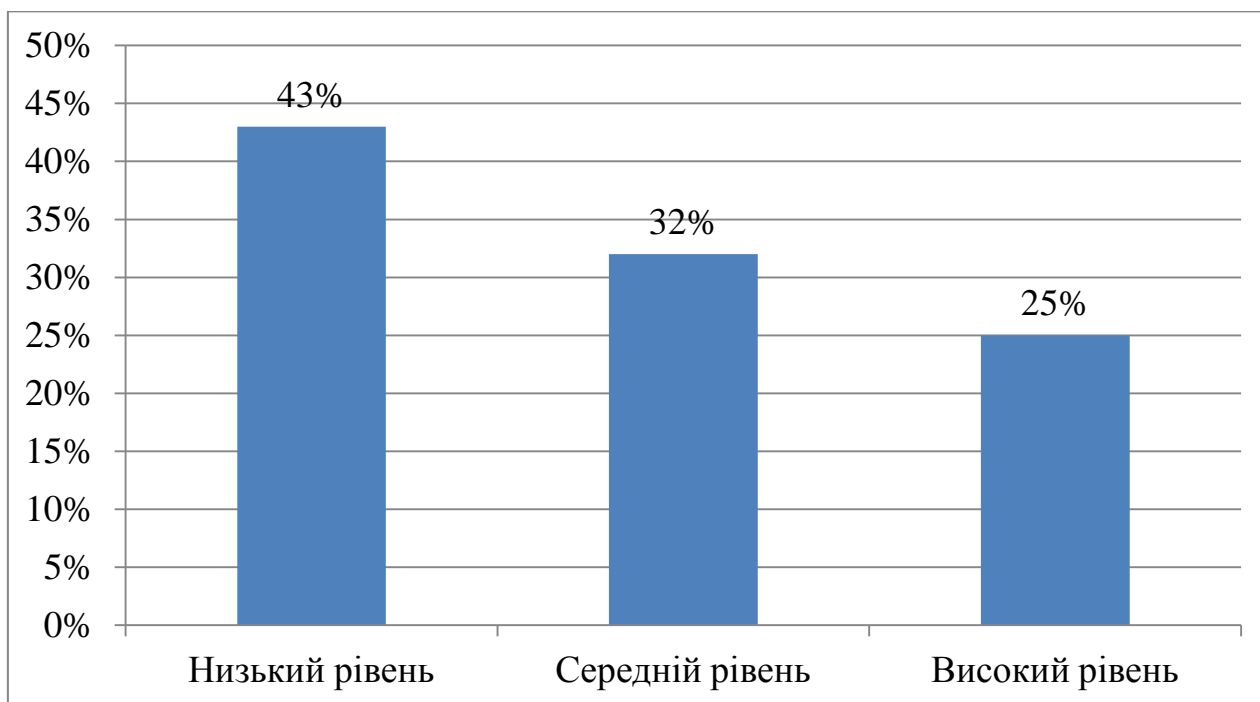

Рисунок 2.2. – Результати фокус-групи, у %

За результатами проведення фокус-груп було виявлено, що низький рівень адаптованості спостерігався у 43% підлітків з інвалідністю. Учасники цієї категорії можуть відчувати себе менш адаптованими до шкільного середовища, вони можуть виявляти труднощі у встановленні соціальних контактів та отриманні підтримки від співробітників та однолітків.

Середній рівень адаптованості було виявлено у 32% підлітків. Ця група може мати певні труднощі у впровадженні змін у своєму житті та навчанні, але при цьому вони демонструють бажання пристосуватися та знаходять шляхи до подолання перешкод.

Високий рівень адаптованості було виявлено у 25% підлітків. Ця категорія учасників фокус-групи проявляє високий рівень самопізнання, впевненість у власних силах та здатність до ефективної соціальної взаємодії.

Вони активно залучаються до життя школи та досягають успіхів як у навчанні, так і у соціальній сфері.

На третьому етапі проводилися спостереження за навчальним процесом та соціальною взаємодією підлітків з інвалідністю у закладах професійної технічної освіти. Спостереження проводилися як у класах під час уроків, так і під час позакласних заходів, що дозволило отримати цілісне уявлення про адаптаційний процес. Це дало змогу побачити, як підлітки застосовують отримані навички в реальних умовах, а також виявити можливі проблеми та успіхи в їхній соціалізації та навчанні. Результати спостереження представлені на рисунку 2.3.

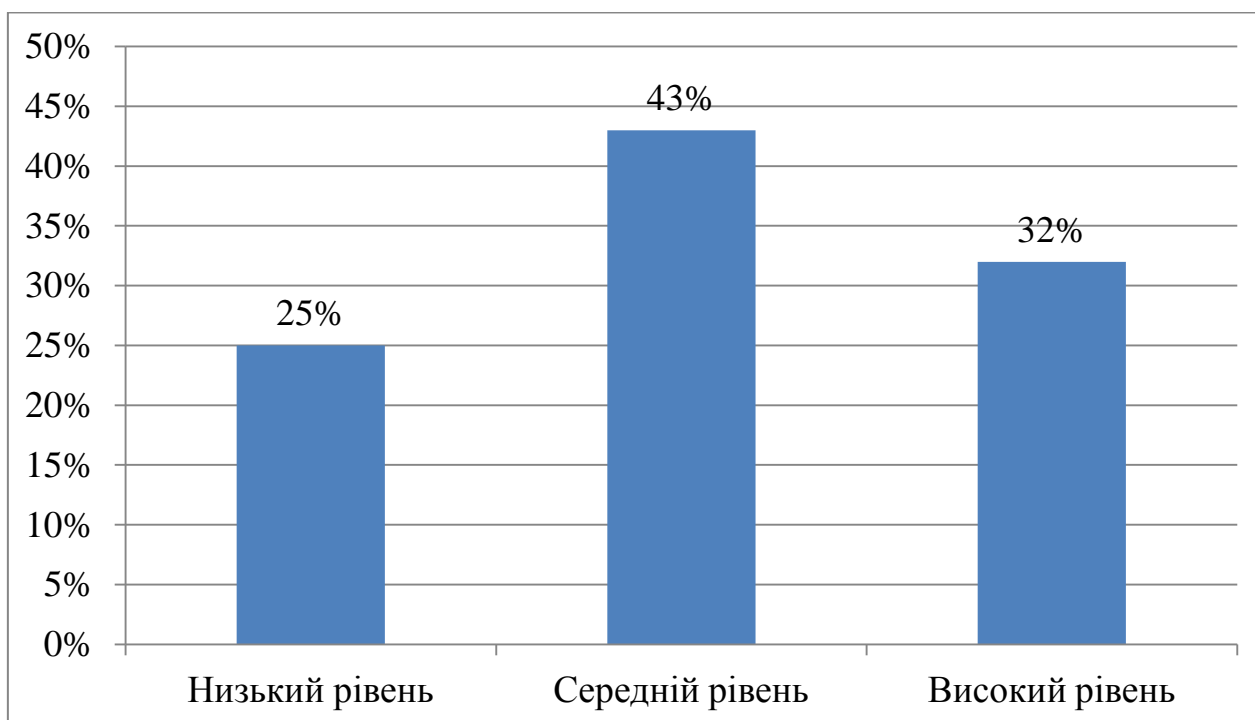

Рисунок 2.3. – Результати спостереження, у %

За результатами спостереження в рамках дослідження виявлено, що низький рівень адаптованості спостерігався у 25% підлітків з інвалідністю, що навчаються у професійно-технічних закладах. Цей висновок базується на оцінці таких показників, як самооцінка, соціальні взаємодії та ставлення до навчання. Учні з низьким рівнем адаптованості можуть відчувати труднощі у встановленні стосунків з однолітками та викладачами, мають обмежену самооцінку та низький рівень мотивації до навчання.

Середній рівень адаптованості був виявлений у 43% підлітків з інвалідністю. Це група учнів, які стикаються з середніми труднощами у процесі адаптації, можуть мати нейтральне ставлення до навчання та спілкування з оточуючими, але при цьому демонструють деякий рівень активності та ініціативи у шкільному житті.

Високий рівень адаптованості спостерігався у 32% підлітків з інвалідністю. Ці учні виявляли адекватну самооцінку, активно взаємодіяли з однолітками та викладачами, проявляли зацікавленість у навчанні та демонстрували високий рівень мотивації до досягнення успіхів у навчальній та соціальній сферах. Вони були відкриті до спілкування та активно взяли участь у житті школи.

Результати дослідження показали, що адаптація підлітків з інвалідністю до умов навчання у професійно-технічних закладах має свої специфічні особливості та виклики. Анкетування підлітків виявило, що більшість з них відчують певні труднощі у навчанні, пов'язані як з фізичними обмеженнями, так і з психологічними проблемами. Наприклад, деякі респонденти відзначили, що їм складно виконувати певні завдання через фізичні обмеження, а також деякі підлітки вказали на високий рівень тривожності під час навчання.

Також було виявлено, що підлітки з інвалідністю часто відчують соціальну ізоляцію. 50% респондентів зазначили, що вони мають обмежене коло спілкування у навчальному закладі, а 40% підлітків повідомили про негативний досвід взаємодії з однолітками через стереотипи та упередження. Водночас, ті підлітки, які відчували підтримку з боку викладачів та однолітків, мали вищий рівень самооцінки та менше проблем з адаптацією.

Спостереження за навчальним процесом підтвердили необхідність адаптації навчального середовища до потреб підлітків з інвалідністю. Наприклад, у багатьох закладах відсутні спеціальні пристосування для підлітків на візках, що значно обмежує їхню можливість повноцінно брати участь у навчальному процесі. Також було відзначено, що в класах, де викладачі активно використовували інтерактивні методи навчання та залучали всіх учнів

до роботи, підлітки з інвалідністю почувалися більш комфортно та були активнішими.

Аналіз результатів дослідження дозволив виявити декілька ключових факторів, що впливають на успішність адаптації підлітків з інвалідністю. Перш за все, це доступність навчального середовища, яка включає фізичну доступність будівель, адаптацію навчальних матеріалів та використання спеціального обладнання. Другим важливим фактором є психологічна підтримка, яка допомагає підліткам справлятися з емоційними труднощами та формувати позитивну самооцінку. Третім фактором є соціальна підтримка, яка включає стосунки з однолітками та викладачами, а також активну участь у навчальному та позакласному житті.

Треба зрозуміти, що адаптація підлітків з інвалідністю є складним процесом, який включає в себе багато аспектів і вимагає комплексного підходу. Найважливішим фактором успішної адаптації є створення інклюзивного навчального середовища, де кожен учень, незалежно від його фізичних можливостей, може відчувати себе прийнятим та включеним.

Для досягнення успіху в цьому процесі необхідно не лише забезпечити фізичну доступність, але й звернути увагу на психологічну та соціальну підтримку. Це допоможе підліткам з інвалідністю не лише успішно інтегруватися у навчальний процес, а й в суспільство в цілому, розвиваючи їхні здібності та підтримуючи їх у досягненні успіхів.

Результати дослідження також показали, що важливу роль у процесі адаптації відіграють батьки та сім'я. Підлітки, які відчують підтримку з боку своїх родин, мають вищий рівень мотивації до навчання та кращі показники адаптації. Адже сім'я є ключовим джерелом емоційної підтримки, яке допомагає підліткам з інвалідністю долати труднощі та досягати успіхів у навчанні.

Отже, результати дослідження підтвердили, що комплексний підхід є ключовим для успішної адаптації підлітків з інвалідністю у професійно-технічних закладах. Виявлено, що фізична доступність, психологічна підтримка

та соціальна інтеграція відіграють важливу роль у забезпеченні ефективності цього процесу.

Реалізація рекомендацій, що базуються на отриманих даних дослідження, може значно покращити навчальний процес та соціальну адаптацію підлітків з інвалідністю. Це допоможе їм реалізувати свій потенціал як у професійній, так і у особистій сферах, сприяючи їхньому загальному розвитку та успіхам у майбутньому.

2.2. Соціально-педагогічна робота з підлітками, що мають інвалідність у закладах професійної технічної освіти

Соціально-педагогічна робота з підлітками, що мають інвалідність у закладах професійної технічної освіти, відіграє ключову роль у їхній інтеграції у суспільство та забезпеченні гармонійного розвитку. В умовах сучасного суспільства, де основні цінності спрямовані на рівність, толерантність та інклюзію, забезпечення доступу до якісної професійної освіти для підлітків з інвалідністю стає нагальною потребою. Ця робота спрямована на подолання соціальних бар'єрів, створення сприятливих умов для навчання та розвитку, а також надання необхідної психологічної підтримки, що допомагає підліткам впоратися з викликами, які перед ними стоять.

Професійно-технічна освіта для підлітків з інвалідністю є важливим кроком на шляху до їхнього самостійного та незалежного життя. Вона надає їм можливість отримати необхідні професійні знання та навички, що відкриває двері до ринку праці та сприяє їхній соціальній адаптації. У цьому контексті соціально-педагогічна робота виступає як інструмент, що допомагає зруйнувати стереотипи, сформувані позитивне ставлення до осіб з інвалідністю та забезпечити рівні можливості для всіх учасників навчального процесу. Цей комплекс заходів включає індивідуальний підхід, адаптацію навчальних програм, психологічну підтримку, соціалізацію та тісну співпрацю з родинами

та роботодавцями, що разом сприяє успішній інтеграції підлітків з інвалідністю у суспільне життя.

Основні принципи соціально-педагогічної роботи:

1. Індивідуальний підхід. Кожен підліток з інвалідністю має унікальні потреби та можливості, тому соціально-педагогічна робота повинна враховувати індивідуальні особливості кожної дитини. Це включає вивчення особистих характеристик, здібностей, інтересів та рівня розвитку. Такий підхід дозволяє максимально адаптувати навчальні програми, форми та методи роботи до конкретних потреб дитини, забезпечуючи ефективне засвоєння знань і розвиток навичок.

2. Інклюзія. Інклюзивна освіта передбачає включення підлітків з інвалідністю в загальноосвітній процес, забезпечуючи їм рівні можливості для навчання разом з однолітками без інвалідності. Це сприяє формуванню толерантного суспільства та розвитку соціальних навичок у дітей з інвалідністю. Інклюзія вимагає адаптації навчального середовища, створення безбар'єрного доступу до освітніх ресурсів і постійного супроводу з боку педагогів та асистентів.

3. Комплексний підхід. Соціально-педагогічна робота повинна бути міждисциплінарною та залучати спеціалістів з різних галузей: педагогів, психологів, соціальних працівників, медиків та інших. Це дозволяє максимально ефективно вирішувати різні аспекти розвитку та підтримки підлітків. Комплексний підхід передбачає взаємодію між спеціалістами, що дозволяє забезпечити всебічний розвиток дитини, охоплюючи освітні, психологічні, соціальні та медичні аспекти.

4. Партнерство з родиною. Родина відіграє ключову роль у житті підлітка з інвалідністю. Співпраця з батьками, надання їм консультацій та підтримки, сприяють ефективній соціально-педагогічній роботі. Важливо, щоб батьки активно залучались до процесу виховання та навчання дитини, отримували необхідну інформацію про особливості розвитку та методи підтримки, брали участь у розробці індивідуальних програм розвитку.

Основні напрямки соціально-педагогічної роботи:

1. Освітня підтримка. Включає адаптацію навчальних програм, використання спеціальних методик та технологій, забезпечення доступності навчального процесу. Особлива увага приділяється розвитку когнітивних навичок та компенсаторних можливостей. Підлітки з інвалідністю можуть мати різні труднощі у навчанні, тому необхідно створювати індивідуальні освітні плани, використовувати спеціальні навчальні матеріали та методики, а також забезпечувати постійний моніторинг їхнього прогресу.

2. Психологічна підтримка. Робота з емоційним станом підлітків, розвиток стресостійкості, впевненості у собі, подолання тривожності та депресивних станів. Це може включати індивідуальні та групові консультації, тренінги з розвитку комунікативних навичок та соціальної адаптації. Психологічна підтримка є важливою складовою, оскільки підлітки з інвалідністю часто стикаються з труднощами у соціалізації, можуть відчувати ізоляцію та незрозумілість з боку однолітків.

3. Соціалізація. Сприяння інтеграції підлітків у суспільство, розвиток їхніх соціальних навичок, стимулювання участі у громадському житті, організація дозвілля та позашкільної діяльності. Важливим аспектом є формування позитивних стосунків з однолітками. Соціалізація передбачає участь у різних соціальних проектах, гуртках, спортивних секціях, що дозволяє підліткам з інвалідністю відчувати себе частиною суспільства, розвивати свої таланти та інтереси.

4. Професійна орієнтація та підготовка. Допомога у виборі майбутньої професії, враховуючи інтереси та можливості підлітка, а також ринкові потреби. Це може включати проведення профорієнтаційних занять, консультацій з вибору навчальних закладів, стажування та практики. Професійна орієнтація є важливою для підлітків з інвалідністю, оскільки дозволяє їм знайти своє місце у суспільстві, визначити свої професійні інтереси та отримати необхідні навички для подальшого працевлаштування.

5. Медична підтримка. Забезпечення регулярного медичного обстеження,

надання необхідних реабілітаційних заходів, консультації з медичних питань. Важливою є співпраця з медичними установами та спеціалістами для забезпечення комплексної підтримки підлітків. Медична підтримка передбачає не тільки лікування та реабілітацію, але й профілактику можливих ускладнень, навчання підлітків та їхніх родин методам самостійного догляду.

Методи та форми роботи з підлітками з інвалідністю:

1. Індивідуальні консультації. Надання підліткам індивідуальної допомоги з урахуванням їхніх потреб та особливостей розвитку. Індивідуальні консультації дозволяють виявити специфічні проблеми та труднощі, з якими стикається підліток, розробити персоналізовані стратегії їх подолання, а також надати психологічну підтримку та мотивацію.

2. Групові заняття. Організація групових заходів, тренінгів та семінарів, спрямованих на розвиток соціальних навичок, комунікацію та взаємодію з однолітками. Групові заняття сприяють формуванню навичок співпраці, взаєморозуміння, розвитку комунікативних здібностей, а також дозволяють підліткам відчути підтримку з боку однолітків, які мають схожі проблеми та труднощі.

3. Педагогічні технології. Використання сучасних педагогічних методик та технологій, які сприяють ефективному засвоєнню знань та навичок підлітками з інвалідністю. Це може включати застосування спеціальних навчальних програм, адаптованих під потреби підлітків, використання мультимедійних засобів, інтерактивних методів навчання, а також інноваційних технологій, що дозволяють покращити доступність навчальних матеріалів.

4. Позашкільна діяльність. Залучення підлітків до участі у різних гуртках, секціях, заходах та проектах, що сприяють розвитку їхніх талантів та інтересів. Позашкільна діяльність є важливим компонентом соціалізації, оскільки дозволяє підліткам з інвалідністю брати участь у культурних, спортивних та громадських заходах, розширювати коло своїх інтересів та знайомств, формувати позитивний образ себе та своєї ролі у суспільстві.

Практичні аспекти соціально-педагогічної роботи:

1. Взаємодія з навчальними закладами. Соціально-педагогічна робота повинна здійснюватися у тісній співпраці з навчальними закладами, де навчаються підлітки з інвалідністю. Важливо забезпечити адаптацію навчальних програм, створення безбар'єрного середовища, організацію додаткових занять та консультацій для дітей з інвалідністю. Навчальні заклади повинні бути готові до інклюзії, мати необхідні ресурси та підтримку з боку держави та громади.

2. Робота з родинами. Співпраця з родинами підлітків з інвалідністю є ключовим аспектом успішної соціально-педагогічної роботи. Важливо забезпечити родини необхідною інформацією, консультаціями, психологічною підтримкою, а також залучати їх до участі у освітньому процесі та соціалізації дитини. Родини повинні бути активними учасниками процесу, отримувати підтримку та навчання, необхідні для успішної інтеграції підлітка у суспільство.

3. Підготовка педагогів та фахівців. Необхідно забезпечити високий рівень підготовки педагогів та інших фахівців, які працюють з підлітками з інвалідністю. Це включає проведення тренінгів, семінарів, курсів підвищення кваліфікації, обмін досвідом, а також створення умов для постійного професійного розвитку. Педагоги та фахівці повинні володіти сучасними методиками та технологіями роботи з підлітками з інвалідністю, розуміти їхні потреби та особливості розвитку, бути готовими до співпраці з родинами та іншими спеціалістами.

4. Моніторинг та оцінка ефективності роботи. Важливо здійснювати постійний моніторинг та оцінку ефективності соціально-педагогічної роботи з підлітками з інвалідністю. Це дозволяє вчасно виявляти проблеми та труднощі, коригувати методи та підходи, забезпечувати індивідуальний підхід до кожної дитини. Моніторинг включає оцінку навчальних досягнень, соціальних та комунікативних навичок, емоційного стану, а також аналіз результатів роботи з родинами та педагогами.

Професійно-технічна освіта для підлітків з інвалідністю:

1. Адаптація навчальних програм. Для підлітків з інвалідністю необхідно адаптувати навчальні програми професійно-технічних закладів з урахуванням їхніх фізичних та інтелектуальних можливостей. Це включає розробку спеціальних навчальних матеріалів, використання інноваційних технологій, що полегшують процес навчання, а також створення індивідуальних освітніх планів. Адаптація навчальних програм дозволяє підліткам з інвалідністю отримати необхідні знання та навички, що відповідають їхнім потребам та можливостям.

2. Практична підготовка. Професійно-технічна освіта передбачає значний обсяг практичної підготовки, яка має бути доступною для підлітків з інвалідністю. Необхідно забезпечити відповідні умови для практичного навчання, обладнання робочих місць з урахуванням потреб підлітків, а також організацію стажувань на підприємствах, де вони можуть отримати реальний досвід роботи. Практична підготовка є важливим аспектом професійно-технічної освіти, оскільки дозволяє підліткам з інвалідністю застосовувати теоретичні знання на практиці, розвивати професійні навички та отримувати цінний досвід.

3. Кар'єрне консультування та підтримка. Важливо надавати підліткам з інвалідністю кар'єрні консультації, допомагати їм визначити свої професійні інтереси та можливості, а також підтримувати їх у процесі пошуку роботи. Це може включати організацію зустрічей з потенційними роботодавцями, участь у ярмарках вакансій, підготовку до співбесід та написання резюме. Кар'єрне консультування допомагає підліткам з інвалідністю орієнтуватися на ринку праці, розуміти свої сильні сторони та можливості, а також підвищувати шанси на успішне працевлаштування.

4. Психологічна підтримка у навчальному процесі. Підлітки з інвалідністю часто стикаються з психологічними труднощами під час навчання у професійно-технічних закладах. Необхідно забезпечити їм доступ до психологічної підтримки, організовувати тренінги з розвитку стресостійкості, впевненості у собі та соціальних навичок. Психологічна підтримка допомагає

підліткам подолати страхи та тривожність, зберігати мотивацію до навчання, розвивати позитивне ставлення до себе та своїх можливостей.

5. Співпраця з роботодавцями. Важливо налагодити тісну співпрацю з роботодавцями для забезпечення можливостей працевлаштування підлітків з інвалідністю після закінчення навчання. Це може включати створення програм стажування, залучення роботодавців до процесу навчання, організацію спільних заходів та проектів. Співпраця з роботодавцями дозволяє забезпечити реальні можливості для працевлаштування підлітків з інвалідністю, враховуючи їхні особливості та потреби, а також сприяє формуванню позитивного ставлення роботодавців до працівників з інвалідністю.

Соціально-педагогічна робота з підлітками, що мають інвалідність, є багатограним процесом, що потребує комплексного підходу та взаємодії різних спеціалістів. Цей процес включає не лише освітні аспекти, а й соціальні, психологічні, медичні та реабілітаційні складові. Взаємодія між педагогами, психологами, соціальними працівниками, медичними працівниками та іншими фахівцями є критично важливою для забезпечення всебічного розвитку підлітків з інвалідністю. Такий комплексний підхід дозволяє максимально адаптувати навчальні програми, методи навчання та виховання до індивідуальних потреб і можливостей кожної дитини. Основною метою соціально-педагогічної роботи є створення сприятливих умов для розвитку, навчання та соціалізації підлітків з інвалідністю, забезпечення їхньої рівноправної участі у суспільному житті, що є запорукою їхньої успішної інтеграції у доросле життя.

Підтримка з боку родини та суспільства є важливою складовою успіху соціально-педагогічної роботи з підлітками з інвалідністю. Родина відіграє ключову роль у розвитку дитини, надаючи їй емоційну підтримку, мотивацію та любов. Соціально-педагогічні працівники повинні активно співпрацювати з батьками, надаючи їм необхідні консультації та підтримку, залучаючи до освітнього процесу. Суспільство, в свою чергу, має забезпечити інклюзивне середовище, де кожен підліток з інвалідністю відчуватиме себе повноправним

членом громади. Це включає не лише фізичну доступність навчальних закладів, але й формування толерантного ставлення серед однолітків та дорослих, а також забезпечення рівних можливостей для участі у різних соціальних та культурних заходах.

Інклюзивна освіта та соціально-педагогічна робота сприяють розвитку толерантного суспільства, в якому кожна людина, незалежно від своїх фізичних чи інтелектуальних можливостей, має право на освіту, самореалізацію та активну участь у суспільному житті. Інклюзія забезпечує рівний доступ до освіти для всіх дітей, що дозволяє їм розвивати свої здібності, таланти та інтереси. Важливо продовжувати роботу над вдосконаленням методів та підходів до соціально-педагогічної підтримки підлітків з інвалідністю, залучати нові технології та інноваційні рішення, що дозволяють покращити якість навчання та виховання. Це включає розробку та впровадження спеціальних освітніх програм, використання сучасних технологій у навчальному процесі, а також забезпечення доступу до ресурсів, які сприяють розвитку і самореалізації підлітків. Підготовка висококваліфікованих фахівців, здатних працювати з підлітками з інвалідністю, також є ключовим аспектом успішної соціально-педагогічної роботи. Це вимагає постійного професійного розвитку, обміну досвідом, підвищення кваліфікації та використання передових методик і практик. Створення умов для всебічного розвитку кожної дитини, незалежно від її фізичних чи інтелектуальних можливостей, є основним завданням сучасної системи освіти і соціально-педагогічної роботи.

2.3. Рекомендації щодо створення адаптивного освітнього середовища для підлітків з інвалідністю

Створення адаптивного освітнього середовища для підлітків з інвалідністю є надзвичайно важливим аспектом їхньої соціалізації та інтеграції в суспільство. Це середовище повинно враховувати індивідуальні потреби та

особливості кожного учня, забезпечуючи рівні можливості для навчання та розвитку. В цьому підрозділі розглянемо основні аспекти створення адаптивного освітнього середовища, зокрема фізичну доступність, інклюзивні навчальні програми, педагогічну підтримку та використання сучасних технологій.

Особливу увагу необхідно приділяти соціальній інтеграції підлітків з інвалідністю. Це включає залучення їх до групових проєктів, позакласних заходів та активного соціального життя навчального закладу. Викладачі повинні створювати умови, які сприяють формуванню позитивного ставлення до учнів з інвалідністю з боку їхніх однолітків. Позитивний соціальний клімат у класі є важливою умовою для успішної адаптації підлітків з інвалідністю. Соціальна інтеграція дозволяє підліткам з інвалідністю відчувати себе частиною колективу, що сприяє їхньому емоційному благополуччю та розвитку соціальних навичок.

Фізична доступність навчальних закладів є першочерговим кроком у створенні адаптивного середовища. Вона включає ряд ключових аспектів:

1. Архітектурні рішення. Будівлі та приміщення повинні бути обладнані пандусами, ліфтами, широкими дверними прорізами та іншими архітектурними елементами, які полегшують доступ для осіб з обмеженими фізичними можливостями. Важливо, щоб ці елементи були інтегровані у всю інфраструктуру закладу, включаючи аудиторії, лабораторії, спортзали та інші приміщення. Окрім цього, слід передбачити спеціальні знаки та маркування для полегшення орієнтації у просторі для осіб з порушеннями зору.

2. Спеціалізовані меблі та обладнання. Використання регульованих по висоті парт, спеціальних стільців, інтерактивних дошок, які забезпечують зручність і комфорт під час навчання, є важливим аспектом створення сприятливого навчального середовища. Такі меблі дозволяють підліткам з різними видами інвалідності комфортно і безпечно брати участь у навчальному процесі. Наприклад, парти, що регулюються по висоті, забезпечують можливість комфортного сидіння для учнів з обмеженою рухливістю.

3. Інфраструктура. Наявність спеціально обладнаних санвузлів, місць для відпочинку та інших необхідних приміщень, пристосованих для учнів з інвалідністю, є невід'ємною частиною адаптивного середовища. Це включає не лише фізичну доступність приміщень, але й забезпечення спеціальними засобами, такими як поручні, сидіння з підтримкою, дзеркала на відповідній висоті та інші необхідні зручності.

Інклюзивні навчальні програми повинні враховувати різноманітність учнів і забезпечувати можливість здобуття якісної освіти для всіх. Це передбачає комплексний підхід, який включає кілька важливих компонентів:

1. Індивідуалізація навчання. Розробка індивідуальних навчальних планів, які враховують особливості кожного учня, їхні сильні сторони та потреби у підтримці. Індивідуальні плани можуть включати спеціальні завдання, адаптовані матеріали, додатковий час для виконання завдань та інші необхідні заходи для забезпечення рівних можливостей. Важливо, щоб ці плани були гнучкими і могли коригуватися залежно від змін у стані учня та його потреб.

2. Методи навчання. Використання диференційованого підходу, інтерактивних методів, проектного навчання та інших інноваційних педагогічних технологій, які сприяють активному залученню учнів у навчальний процес. Це включає використання різноманітних засобів навчання, таких як відеоматеріали, інтерактивні заняття, групова робота, що дозволяє враховувати різні стилі навчання учнів.

3. Адаптація матеріалів. Переклад навчальних матеріалів на доступні формати (шрифт Брайля, аудіокниги, електронні підручники), що дозволяє учням з різними видами інвалідності мати рівний доступ до інформації. Це особливо важливо для учнів з порушеннями зору або слуху, які потребують спеціальних засобів для отримання інформації. Забезпечення доступу до таких матеріалів значно підвищує ефективність навчання і сприяє кращому засвоєнню знань.

Педагогічна підтримка відіграє ключову роль у адаптації підлітків з інвалідністю. Це включає кілька основних аспектів:

1. Підготовка педагогів. Професійний розвиток педагогічного персоналу, зокрема навчання методикам роботи з учнями з інвалідністю, розвиток емпатії та розуміння їхніх потреб. Важливо, щоб педагоги мали можливість отримувати регулярне підвищення кваліфікації, брати участь у семінарах та тренінгах, що дозволяють їм ефективніше працювати з такими учнями.

2. Психологічна підтримка. Залучення шкільних психологів, соціальних працівників та інших фахівців для надання психологічної допомоги учням, підтримки їхнього емоційного благополуччя. Це включає проведення індивідуальних та групових консультацій, терапевтичних сесій, роботу з батьками та педагогами для створення сприятливого психологічного клімату у навчальному закладі.

3. Командна робота. Співпраця між педагогами, батьками та іншими фахівцями для створення комплексної системи підтримки учнів. Це передбачає регулярні зустрічі, обмін інформацією, спільне планування заходів та програм, що спрямовані на підтримку та розвиток учнів з інвалідністю. Важливо, щоб усі учасники процесу мали чітке розуміння своїх ролей та обов'язків і діяли в інтересах дитини.

Сучасні технології відкривають нові можливості для навчання підлітків з інвалідністю. Це включає кілька ключових напрямків:

1. Асистивні технології. Використання спеціальних пристроїв і програмного забезпечення (наприклад, екранних луп, текстових процесорів із функцією озвучування тексту, програм для навчання жестової мови). Ці технології значно полегшують навчальний процес для учнів з різними видами інвалідності, забезпечують доступ до інформації та матеріалів, які раніше були недоступні або складні для сприйняття.

2. Дистанційне навчання. Забезпечення доступу до онлайн-курсів, вебінарів, віртуальних класів, що дозволяє учням з інвалідністю навчатися в зручному для них режимі. Це особливо важливо для тих, хто має обмежену можливість відвідувати навчальний заклад через фізичні або інші обмеження. Дистанційне навчання дозволяє отримувати якісну освіту незалежно від місця

проживання та стану здоров'я.

3. Інтерактивні платформи. Використання інтерактивних навчальних платформ, які підтримують різні форми подання матеріалу, надають можливість зворотного зв'язку та індивідуального підходу до навчання. Ці платформи дозволяють учням працювати у власному темпі, отримувати миттєвий зворотний зв'язок від вчителів та однолітків, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу та підвищує мотивацію до навчання.

Використання технологій також сприяє розвитку навичок самостійного навчання та саморегуляції у підлітків з інвалідністю. Наприклад, спеціальні навчальні платформи та онлайн-курси дозволяють учням самостійно організувати свій навчальний процес, що є важливим кроком до їхньої інтеграції у суспільство та підготовки до дорослого життя. Самостійне навчання допомагає учням розвивати навички планування, управління часом та самодисципліни, що є необхідними для успішного життя.

Крім того, доступ до інтерактивних навчальних ресурсів створює сприятливі умови для індивідуалізації навчання, враховуючи потреби та особливості кожного учня з інвалідністю. Технології дозволяють адаптувати навчальний матеріал до рівня розвитку та можливостей учня, надаючи зручний і доступний спосіб отримання знань. Це не лише сприяє підвищенню мотивації до навчання, але і розкриває нові можливості для досягнення успіху.

Додатково, інтерактивні ігри та вправи, які включаються в навчальні програми, сприяють розвитку когнітивних, моторних та комунікативних навичок у підлітків з інвалідністю. Ці ігри можуть бути спеціально адаптовані для потреб учнів з різними видами обмежень, забезпечуючи їм можливість вивчати матеріал у цікавій та захоплюючій формі. Такий підхід сприяє більш ефективному засвоєнню знань та розвитку різноманітних навичок, необхідних для успішного функціонування у сучасному світі.

Важливим аспектом є також використання технологій для комунікації. Наприклад, соціальні мережі та спеціальні платформи для обміну досвідом дозволяють підліткам з інвалідністю спілкуватися з однолітками та дорослими,

обмінюватися інформацією та підтримувати один одного. Це сприяє формуванню спільноти, де кожен може відчути підтримку та розуміння, що є важливим для емоційного та соціального розвитку.

Завдяки технологіям інвалідні підлітки можуть відчути себе більш зв'язаними зі світом інших людей. Спілкування через інтернет дозволяє їм знаходити спільну мову з різними людьми, розширювати свій соціальний коло і розвивати навички спілкування. Такі засоби комунікації створюють унікальні можливості для взаємодії з різними культурами та спілкування на різних мовах, що розширює кругозір та сприяє розумінню світового різноманіття.

Крім того, використання технологій для комунікації сприяє розвитку навичок віртуального спілкування, які стають все більш важливими в сучасному світі. Участь у онлайн-діалогах, обговореннях та спільних проектах допомагає підліткам з інвалідністю відчувати себе більш впевнено в власних здібностях та знаходити спільні цінності з іншими учасниками спільноти.

Таким чином, використання технологій для комунікації не лише зближує інвалідних підлітків з оточуючим світом, але й допомагає їм розвивати важливі соціальні навички, необхідні для успішного функціонування в сучасному суспільстві.

Отже, створення адаптивного освітнього середовища для підлітків з інвалідністю є комплексним завданням, яке потребує злагодженої роботи всіх учасників освітнього процесу. Забезпечення фізичної доступності, розробка інклюзивних навчальних програм, надання педагогічної підтримки та використання сучасних технологій дозволять створити умови для успішної адаптації та розвитку підлітків з інвалідністю. Такий підхід не лише сприяє їхній соціалізації, але й допомагає розкрити їхній потенціал, забезпечуючи рівні можливості для навчання та самореалізації.

Створення адаптивного освітнього середовища для підлітків з інвалідністю починається з організації навчального процесу, що враховує специфічні потреби цих учнів. Індивідуалізовані навчальні плани, розроблені на основі ретельної оцінки здібностей та потреб кожного учня, є фундаментом

для успішного навчання. Такий підхід дозволяє максимально використовувати потенціал учнів з інвалідністю, забезпечуючи їм можливість досягти успіху в навчанні та професійному розвитку.

Кожен з цих аспектів є невід'ємною складовою загального процесу адаптації та розвитку, що забезпечує підліткам з інвалідністю можливість повноцінно брати участь у навчальному та соціальному житті.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження щодо адаптації підлітків з інвалідністю до умов навчання у закладах професійної технічної освіти можна зробити наступні висновки.

1. Визначено сутність поняття «інвалідність» у сучасній науковій літературі. В сучасній науковій літературі сутність поняття «інвалідність» розглядається в контексті не лише фізичних обмежень, а й психологічних та соціальних аспектів. Визначення цього терміну змінилося від медико-біологічної моделі, яка акцентувала увагу на медичних аспектах інвалідності, до більш широкого розуміння, яке враховує взаємозв'язок між фізичними обмеженнями та соціокультурними чинниками. Сучасні підходи враховують індивідуальні потреби та можливості людини з інвалідністю, а також акцентують увагу на створенні адаптивного середовища, що сприяє її повноцінній інтеграції в суспільство.

2. Визначено психологічні та педагогічні аспекти адаптації підлітків з інвалідністю. Вивчення психологічних та педагогічних аспектів адаптації підлітків з інвалідністю розкриває складність цього процесу та необхідність комплексного підходу до підтримки цієї категорії осіб. Психологічні аспекти, такі як самооцінка, розуміння власної ідентичності та взаємини зі своїм середовищем, відіграють важливу роль у формуванні психічного благополуччя та соціальної адаптованості. Педагогічні аспекти включають розробку індивідуалізованих навчальних планів, створення адаптивного навчального середовища та підтримку педагогів у використанні ефективних методів навчання та виховання.

Розуміння психологічних та педагогічних аспектів адаптації підлітків з інвалідністю є важливим кроком у забезпеченні їхнього успішного включення в суспільство та навчання. Цей аналіз дозволяє розробляти ефективні стратегії та програми підтримки, спрямовані на забезпечення повноцінного розвитку та

самореалізації цієї групи молоді. Врахування психологічних та педагогічних аспектів допомагає створити сприятливі умови для навчання та соціалізації підлітків з інвалідністю, що сприяє їхньому виходу на новий рівень самопізнання та успіхів у житті.

3. Проаналізовано специфіку професійної технічної освіти для підлітків з інвалідністю. Аналіз специфіки професійної технічної освіти для підлітків з інвалідністю розкриває ряд важливих аспектів, які необхідно враховувати для успішної адаптації та інтеграції цієї категорії учнів у процес навчання та подальшу професійну діяльність. Визначення потреб та можливостей кожного учня, створення адаптивного навчального середовища та забезпечення доступу до необхідних ресурсів є ключовими чинниками успішної реалізації професійної технічної освіти для підлітків з інвалідністю.

Професійна технічна освіта відкриває перед молоддю з інвалідністю можливості для розвитку їхніх талантів та навичок у певній сфері, сприяючи їхньому подальшому професійному й особистісному розвитку. Важливо враховувати індивідуальні потреби та можливості кожного учня при організації навчального процесу, створюючи умови для їхнього повноцінного включення та успішної адаптації в суспільстві та ринку праці. Такий підхід сприяє створенню рівних можливостей для всіх учнів, незалежно від їхніх індивідуальних характеристик, та сприяє формуванню інклюзивного середовища, де кожна особа може досягти свого потенціалу та реалізувати свої професійні амбіції.

4. Проведено дослідження адаптації підлітків з інвалідністю. Проведене дослідження адаптації підлітків з інвалідністю підкреслює важливість ретельного вивчення та розуміння потреб цієї категорії учнів у навчанні та соціальній інтеграції. Результати дослідження вказують на те, що успішна адаптація залежить від комплексного підходу, що враховує як психологічні та педагогічні аспекти, так і специфіку професійної технічної освіти. Вивчення цих аспектів дозволяє розробляти ефективні програми та стратегії підтримки, спрямовані на забезпечення успішного включення та розвитку підлітків з

інвалідністю. Дослідження підтверджує необхідність подальших наукових досліджень та практичних ініціатив у цій області з метою створення більш ефективних та інклюзивних середовищ для навчання та розвитку цієї важливої групи молоді.

5. Упроваджено рекомендації щодо покращення адаптації підлітків з інвалідністю в умовах професійної технічної освіти. Упровадження рекомендацій щодо покращення адаптації підлітків з інвалідністю в умовах професійної технічної освіти виявляється критично важливим кроком для забезпечення їхнього успішного навчання та професійного розвитку. Застосування цих рекомендацій сприяє створенню більш інклюзивного та дружнього середовища для учнів з інвалідністю, де кожен має можливість реалізувати свій потенціал та досягти успіху.

Рекомендації, які впроваджено, базуються на результативному поєднанні наукових досліджень із практичними підходами до освіти. Вони зосереджені на створенні індивідуалізованих навчальних програм, підтримці педагогів у використанні адаптивних методів викладання та створенні умов для активної участі учнів у навчальному процесі. Ці рекомендації є важливим інструментом для сприяння розвитку інклюзивної освіти та забезпечення всебічного розвитку кожного учня, включаючи й тих, хто потребує особливої уваги та підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ашиток Н. Інвалідність як соціально-педагогічна проблема. *Молодь і ринок*. 2012. № 9. С. 27–30.
2. Байда Л. Ю., Красюкова-Еннс О. В. Інвалідність та суспільство : навчально-методичний посібник. Київ : [б.в.], 2012. 136 с.
3. Балабан Г. О. Інклюзивна освіта в Україні: досвід та перспективи. Львів : Видавництво ЛНУ ім. І. Франка, 2018. 156 с.
4. Бегаль О. М. Сутність соціальної роботи: теоретико-методологічні принципи дослідження. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2013. № 55. С. 81–90.
5. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
6. Березовська Л. І. Зарубіжний і вітчизняний досвід соціального захисту людей з особливими потребами. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2015. № 12. С. 190–195.
7. Бітянова Н. М. Психологія підлітків з інвалідністю : проблеми та перспективи. Харків : Видавництво «Основа», 2017. 186 с.
8. Богданова А. А. Формування професійної компетентності педагогів, що реалізують інклюзивне навчання. *Наукове забезпечення системи підвищення кваліфікації кадрів*. 2016. № 3. С. 89–95.
9. Бондаренко Л. І. Психолого-педагогічні аспекти адаптації підлітків з інвалідністю до навчання у закладах професійно-технічної освіти *Педагогічний альманах*. 2018. № 33. С. 30–35.
10. Бохонкова Ю. Можливості корекції особистісних чинників соціально-психологічної адаптації. *Соціальна психологія*. 2005. № 2. С. 45–54.
11. Василенко Н. В. Сучасні підходи концепції інклюзивної освіти в Україні: нормативно-правове забезпечення. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*.

- Педагогіка*. 2014. № 4. С. 3–9.
12. Галицький О. М., Гришова Р. В. Світовий досвід реалізації державної політики підтримки осіб з інвалідністю та його імплементація в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. №6. С. 122–127.
 13. Гевко І. В. Інклюзивна освіта в Україні: сучасний стан та проблеми розвитку. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського*. 2019. № 1. С. 52–58.
 14. Горбань О. О. Педагогічні умови адаптації підлітків з інвалідністю до професійно-технічного навчання. *Наукові записки. Педагогічні науки*. 2020. № 175. С. 88–94.
 15. Горбашенко Т. Теоретичні підходи до проблем осіб з обмеженими можливостями здоров'я. *Психологічні науки*. 2019. № 8. С. 27–38.
 16. Григоренко Т. М. Вплив інклюзивної освіти на адаптацію підлітків з інвалідністю у професійно-технічних навчальних закладах. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2019. № 2. С. 55–67.
 17. Гриненко Н. О. Особливості адаптації підлітків з інвалідністю до навчання у закладах професійної технічної освіти. *Вісник Львівського університету*. 2018. № 41. С. 72–79.
 18. Жук В. В. Особливості адаптування дітей з порушеннями слуху до умов інклюзивного навчання. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2014. № 5. С. 25–36.
 19. Злобіна О. Г. Шульга М. О., Бевзенко Л. Д. Соціально-психологічні чинники інтеграції українського соціуму. Київ : Інститут соціології НАН України, 2016. 276 с.
 20. Калініна Д. В. Педагогічні стратегії інклюзивної освіти. Дніпро : Видавництво ДНУ, 2019. С. 147–156.
 21. Калмикова Л. В. Теоретичний аналіз проблеми інтеграції дітей та молоді з особливими потребами в освітніх закладах. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами* : зб. наук. праць. Київ :

- Університет «Україна», 2007. № 3. С. 217–226.
22. Каткова Т. І. Соціально-професійна адаптація студентів вищих навчальних закладів економічного профілю. Запоріжжя : Прем'єр, 2004. 136 с.
23. Кисляк Л. А. Проблеми адаптації сім'ї до виховання дитини з особливими потребами. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2015. № 12. С. 59–66.
24. Клопота Є. А. Адаптивний потенціал особистості з вадами зору. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2013. № 46. С. 84–89.
25. Ковальчук Н. П. Соціально-психологічні аспекти адаптації підлітків з інвалідністю до умов навчання у професійно-технічних навчальних закладах. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2017. № 2. С. 52–59.
26. Колупаєва А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Саміт Книга, 2009. 272 с.
27. Колупаєва А. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 2. С. 7–18.
28. Кравченко І. М. Соціально-психологічні аспекти адаптації підлітків з інвалідністю до навчання у закладах професійно-технічної освіти. *Психологічний часопис*. 2018. № 2. С. 72–84.
29. Кузнєцова Л. В. Психологічна підтримка дітей з інвалідністю в освітньому середовищі. Київ : Видавничий дім «Слово», 2014. С. 124–130.
30. Кулікова О. С. Психолого-педагогічні аспекти адаптації підлітків з інвалідністю до навчання у закладах професійної технічної освіти: монографія. Харків : Вид-во ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. 217 с.
31. Лапін А. В. Огляд зарубіжного досвіду інклюзивної освіти. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2013. № 4. С. 194–205.
32. Мельник Л. П., Сербалюк Ю. В. Психологічні та правові засади соціальної реабілітації дітей-інвалідів в Україні. *Проблеми сучасної психології*: зб. наук. праць. 2008. С. 154–163.
33. Міщик Л. І. Інтеграція студентів різної інвалідності в освіту. *Вісник*

- Запорізького національного університету*. 2007. № 1. С. 131–136.
34. Морозова О. П. Соціально-психологічні аспекти адаптації підлітків з інвалідністю до умов навчання у закладах професійно-технічної освіти: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Київ, 2017. 223 с.
35. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник. Рівне : [б.в.], 2016. 141 с.
36. Норд Г. Л. Зарубіжний досвід забезпечення можливостей людського розвитку для інвалідів. *Економіка та держава*. 2015. № 11. С. 65–70.
37. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2005. 560 с.
38. Панасюк Р. В. Еволюційний погляд на дефініцію «інвалідність». *Актуальні проблеми психології*. 2018. № 45. С. 240–252.
39. Панок В. Г. Психологічні основи розвитку особистості в умовах інвалідності. Київ : Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. 254 с.
40. Петренко І. В. Педагогічні умови адаптації підлітків з інвалідністю до умов навчання у закладах професійної технічної освіти. *Наукові записки. Педагогічні науки*. 2016. № 146. С. 125–130.
41. Ревть А. Сутність та специфіка організації соціальної роботи з дітьми із функціональними обмеженнями. *Щомісячний науково-педагогічний журнал «Молодь і ринок»*. 2016. № 8. С. 38–42.
42. Сабат Н. Соціально-педагогічний аспект інклюзивного навчання. *Соціальний педагог*. 2008. № 3. С.42–46.
43. Сварник М. Інклюзивна освіта в Україні : попередній аналіз ситуації. *Інклюзивна освіта* : збірник матеріалів проекту «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні». Київ : [б.в.], 2013. С. 11–13.
44. Середюк Л. З. Психологічний захист і адаптація студентів з інвалідністю у ВНЗ. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*: зб. наук. пр. Київ : Університет «Україна», 2007. № 3. С. 37–43.
45. Скрипка О. М. Соціалізація підлітків з обмеженими можливостями:

- психологічні аспекти. Одеса : Видавництво ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2016. С. 114–123.
46. Стойка А. Зарубіжний досвід організації обслуговування соціально-незахищених верств населення. *Державне управління та місцеве самоврядування*: зб. наук. пр. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2009. № 3. С. 191–200.
47. Таранченко О. Соціальне інтегрування: ключовий концепт інклюзії. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2017. № 3. С 7–15.
48. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика. Київ : ВМУРОЛ «Україна», 2004. 408 с.
49. Чайковський М. Є. Інтеграція та інклюзія молоді з особливими потребами: соціально-педагогічна складова. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2015. № 10. С. 69–73.
50. Шишкіна В. В. Особливості адаптації підлітків з інвалідністю до умов навчання у закладах професійної технічної освіти: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2019. 187 с.
51. Шульга В. В. Соціальний педагог у загальноосвітньому навчальному закладі: методичні рекомендації. Київ : Ніка-Центр, 2004. 124 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитування підлітків з інвалідністю

Анкета для вивчення навчального та соціального життя підлітків з інвалідністю:

1. Рівень задоволеності навчанням:

– наскільки ви задоволені якістю освіти, яку отримуєте у вашому навчальному закладі? (1 – зовсім незадоволений, 5 – дуже задоволений);

– чи вважаєте ви, що навчальні програми адаптовані до ваших потреб? (Так/Ні/Частково);

– які аспекти навчання ви б хотіли змінити або покращити?

2. Стосунки з однолітками:

– як ви оцінюєте свої стосунки з однолітками? (1 – дуже погані, 5 – дуже хороші);

– чи відчуваєте ви підтримку та розуміння з боку однолітків? (Так/Ні/Частково);

– чи берете ви участь у позакласних заходах разом з однолітками? (Так/Ні/Іноді).

3. Стосунки з викладачами:

– наскільки ви задоволені ставленням викладачів до вас? (1 – зовсім незадоволений, 5 – дуже задоволений);

– чи отримуєте ви необхідну підтримку від викладачів під час навчання? (Так/Ні/Частково);

– чи відчуваєте ви, що викладачі розуміють ваші потреби та індивідуальні особливості? (Так/Ні/Частково).

4. Самооцінка:

– як ви оцінюєте свій рівень самооцінки? (1 – дуже низька, 5 – дуже

висока);

– чи впливають ваші навчальні досягнення на вашу самооцінку?

(Так/Ні/Частково);

– які фактори найбільше впливають на вашу самооцінку?

5. Відчуття підтримки з боку родини:

– чи відчуваєте ви підтримку з боку вашої родини у навчанні та повсякденному житті? (Так/Ні/Частково);

– наскільки важливою для вас є підтримка родини? (1 – зовсім не важлива, 5 – дуже важлива);

– які форми підтримки від родини є найбільш корисними для вас?

6. Відчуття підтримки з боку освітнього середовища:

– чи відчуваєте ви, що ваш навчальний заклад створює сприятливе середовище для вашого розвитку? (Так/Ні/Частково);

– наскільки важливими для вас є заходи з інклюзії, які проводяться у вашому навчальному закладі? (1 – зовсім не важливі, 5 – дуже важливі);

– що ви б запропонували покращити у вашому навчальному закладі для підтримки учнів з інвалідністю?